Islamic Law (A Quarterly Journal of Law)
Vol.23 / No.90 / Autumn 2026
ISSN: 1735-3270
https://hoquq.iict.ac.ir
Article type: Research Article

Foundations of the Right to Humanitarian Aid in Islamic and International Law: A Case Study of the Gaza Crisis

Nader Akhgari Bonab
Faculty Member, Department of Law, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.
Email: n_akhgari@yahoo.com

Use your device to scan and read the article online

Citation Akhgari Bonab, N. (2026). Foundations of the Right to Humanitarian Aid in Islamic and International Law: A Case Study of the Gaza Crisis. Islamic Law (A Quarterly Journal of Law).23 (90): 5-40

doi 10.22034/ilaw.2024.1973906.3121

Received: 23 February 2026 , Accepted: 15 August 2026

Abstract

Armed conflicts and large-scale humanitarian disasters, particularly when accompanied by sieges and impediments to access to vital necessities, seriously threaten the lives and human dignity of civilian populations. In such circumstances, recognizing the ***right to receive humanitarian aid*** as a fundamental human right plays an essential role in transforming human suffering into binding legal obligations. Employing a descriptive-analytical method and drawing upon instruments of international law, human rights law, international humanitarian law, and sources of Islamic jurisprudence, this article addresses the central question of the jurisprudential and legal grounds on which humanitarian aid for persons living under siege and armed conflict—particularly the residents of the Gaza Strip—may be recognized as a ***claim right***.The findings indicate that, although the right to receive humanitarian aid has not been explicitly and independently articulated in international human rights instruments or Islamic texts, it is deeply rooted in the two fundamental principles of the ***right to life*** and the ***right to human dignity***. Indeed, without guaranteed access to food, medicine, water, and other basic necessities, the effective realization of these two rights is impossible. An examination of Islamic teachings, especially the principles of inherent human dignity and the obligation to preserve inviolable life, likewise confirms that assisting persons exposed to danger—regardless of their religion, race, or nationality—has a binding character.A comparative examination of the situation in the Gaza Strip demonstrates that the siege and obstruction of humanitarian aid constitute clear violations of civilians' fundamental rights. Within the framework of international humanitarian law, particularly the rules governing military occupation, such conduct entails the legal responsibility of the occupying power as well as the complementary responsibility of the international community. Ultimately, the article argues that the independent recognition of the right to receive humanitarian aid is an indispensable instrument for the effective protection of the rights to life and human dignity and for preventing the normalization of starvation and deprivation in contemporary armed conflicts.

Keywords

Right to Life, Right to Human Dignity, Humanitarian Aid, Armed Conflicts, Gaza.

Copyright © 2026 The Author(s);
This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-By-NC: https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.en),
which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.

Extended Abstract

1. Introduction

Armed conflicts, military blockades, and severe humanitarian emergencies severely endanger civilian survival and human dignity. While international humanitarian law (IHL) and human rights treaties regulate relief operations, the **"right to receive humanitarian assistance"** lacks explicit, standalone codification as an independent claim right in major international human rights instruments and traditional Islamic legal texts. Consequently, aid is frequently treated as discretionary charity or political favor rather than an enforceable legal entitlement. Relying solely on general concepts of life or dignity without an actionable, independent right leaves victims without concrete legal mechanisms to demand vital supplies. Identifying an independent claim right to humanitarian aid is essential to transform human suffering into binding legal duties, establish state accountability, and activate complementary international responsibility.

This theoretical gap is critically manifested in the ongoing crisis in the Gaza Strip. Subjected to a comprehensive blockade since 2007—and further escalated following October 7, 2023—Gaza's civilian population faces severe food insecurity, infrastructure collapse, and catastrophic famine conditions. Reports indicate that over 71,000 children and 17,000 pregnant or lactating women suffer from acute malnutrition, with over 470,000 residents facing catastrophic hunger (IPC Phase 5). Furthermore, the International Court of Justice (ICJ) issued provisional measures orders in 2024 (*South Africa v. Israel*), recognizing an imminent risk of irreparable harm and ordering the unhindered provision of basic services and humanitarian relief. In light of these conditions, this study addresses a central research question: On what jurisprudential and legal grounds can the right to receive humanitarian assistance be recognized as an enforceable, independent claim right under international law and Islamic jurisprudence?

2. Research Methodology

This study employs a **descriptive-analytical** and **comparative** research methodology to examine the legal and jurisprudential foundations of the right to humanitarian assistance. The comparative framework analyzes two normative systems: **International Law** (encompassing International Human Rights Law [IHRL], IHL, UN Charter provisions, and international judicial rulings) and **Islamic Law** (comprising primary Quranic texts, prophetic traditions, and foundational jurisprudential maxims).

The legal corpus analyzed includes:

- **UN Framework:** UN Charter (Articles 1(3), 55, and 56); UN General Assembly Resolution 46/182 establishing humanity, neutrality, and impartiality; and

UN Security Council Resolutions (713, 721, 859, 900, 2712, and 2720).

- **IHRL & IHL:** Universal Declaration of Human Rights (Articles 3, 25); International Covenant on Civil and Political Rights (Article 6; General Comment 36); International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Article 11; General Comment 12); Convention on the Rights of the Child (Articles 24, 27, 38); Hague Regulations 1907 (Article 42); Fourth Geneva Convention (Articles 23, 30, 55, 59); Additional Protocol I (Articles 54, 69, 70); and ICJ Provisional Measures Orders (2024).
- **Islamic Jurisprudential Sources:** Quranic verses (Surah Al-Isra: 70, Surah Al-Ma'idah: 2 & 32); prophetic traditions; and core maxims (*Qawa'id Fiqhiyyah*), including Inherent Human Dignity (*Asl al-Karamah al-Insaniyyah*), Preservation of Inviolable Life (*Wujub Hifz al-Nafs al-Muhtaramah*), and the Doctrine of Necessity (*Qa'idat al-Idtirar*).

3. Research Findings

The findings establish that International and Islamic Law provide a harmonious normative foundation recognizing humanitarian assistance as a binding claim right:

- **International Law Framework:**

1. *Occupying Power Obligations:* Under Hague Regulations Article 42, military occupation is defined by effective control. Despite physical troop withdrawal in 2005, Israel maintains effective control over Gaza's land borders, airspace, territorial waters, and movement of goods, maintaining occupier status under international law. Under Fourth Geneva Convention Article 55, an occupying power has a positive **"duty of result"** to ensure food and medical supplies. Under Article 59 and Additional Protocol I Article 70, if supplies are inadequate, the occupier is legally bound to consent to and facilitate unimpeded international relief. Obstructing relief violates Additional Protocol I Article 54 (prohibiting starvation as a method of warfare) and may constitute a war crime under Rome Statute Article 8.

2. *Human Rights & UN System:* The right to aid derives directly from the non-derogable **Right to Life** (UDHR Art. 3; ICCPR Art. 6) and **Right to Food and Health** (UDHR Art. 25; ICESCR Art. 11). General Comment 36 mandates positive state measures to prevent avoidable deaths. UN Charter Articles 1(3), 55, and 56 oblige member states to cooperate to achieve freedom from want. UNSC Resolution 2720 and ICJ orders (2024) reinforce these duties. If the occupying power defaults, secondary responsibility falls upon the international community.

- **Islamic Law Framework:**

3. *Inherent Human Dignity (Karamah Takwiniyyah):* Quranic teachings establish that dignity is a divine gift granted universally to all human beings (*Bani Adam*, Surah Al-Isra: 70) without distinction. This creates an actionable duty (*Wujub Takrim al-Insan*) to supply essential survival needs.

4. *Preservation of Inviolable Life (Wujub Hifz al-Nafs al-Muhtaramah):* Grounded in Surah Al-Ma'idah: 32 ("saving one life equals saving all humanity"), preserving life is a paramount obligation. Assisting distressed individuals is classified as a binding communal obligation (*Wajib Kifa'i*).

5. *Necessity and Non-Discrimination:* Under the Doctrine of Necessity (*Qa'idat al-Idtirar*), the right to life supersedes property rights, creating a claim right for the distressed (*Mudtar*) and a reciprocal duty on others. Surah Al-Ma'idah: 2 mandates non-discriminatory cooperation (*Ta'awun 'ala al-birr*), prohibiting hostility from justifying aid denial.

4. Conclusion

This study concludes that the right to receive humanitarian assistance is a fundamental, legally binding **claim right** rooted in the rights to life and human dignity under both International and Islamic Law. In contexts of siege and armed conflict, such as Gaza, the arbitrary restriction or blockage of aid violates Fourth Geneva Convention Articles 55 and 59, Additional Protocol I Articles 54 and 70, binding ICJ orders, and core Islamic legal precepts. To prevent the weaponization of starvation, international law must explicitly codify the right to humanitarian aid as an independent entitlement, establishing clear judicial enforcement protocols to transform human suffering into enforceable state accountability.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Author's Contribution

The author is solely responsible for the design, implementation, writing, and final approval of the manuscript.

Conflict of Interest

The author declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

فصلنامه حقوق اسلامی
سال بیست و سوم/ شماره نود/ پاییز ۱۴۰۵
ISSN: 1735-3270
نوع مقاله: علمی- پژوهشی
https://hoquq.iict.ac.ir

مبانی حق بر کمک‌های بشردوستانه در حقوق اسلامی و بین‌الملل: مطالعه موردی بحران غزه

نادر اخگری بناب
عضو هیئت علمی گروه حقوق، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. Email: n_akhgari@yahoo.com

Use your device to scan and read the article online

استناد اخگری بناب، نادر (۱۴۰۵). مبانی حق بر کمک‌های بشردوستانه در حقوق اسلامی و بین‌الملل: مطالعه موردی بحران غزه. *فصلنامه حقوق اسلامی*. ۲۳ (۹۰): ۴۰-۵

doi 10.22034/ilaw.2024.1973906.3121

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۰۴، **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۵/۰۵/۲۴

چکیده

مخاصمات مسلحانه و بلایای گسترده انسانی، به‌ویژه زمانی که با محاصره و ممانعت از دسترسی به نیازهای حیاتی همراه می‌شوند، حیات و کرامت انسانی جمعیت‌های غیرنظامی را به‌طور جدی تهدید می‌کنند. در چنین شرایطی، شناسایی «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» به‌عنوان یک حق بنیادین بشری، نقشی اساسی در تبدیل رنج انسانی به تعهدات الزام‌آور حقوقی ایفا می‌کند. مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و با اتکا به اسناد حقوق بین‌الملل، حقوق بشر، حقوق بین‌الملل بشردوستانه و منابع فقه اسلامی، در پی پاسخ به این پرسش اساسی است که بر چه مبانی فقهی و حقوقی می‌توان کمک‌های بشردوستانه را برای افرادی که در شرایط محاصره و مخاصمات مسلحانه قرار دارند - به‌ویژه ساکنان نوار غزه- به‌عنوان «حق مطالبه‌ای» شناسایی کرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» به‌صورت صریح و مستقل در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و متون اسلامی تصریح نشده است، اما این حق ریشه‌ای عمیق در دو اصل بنیادین «حق حیات» و «حق کرامت انسانی» دارد. به‌گونه‌ای که بدون تضمین دسترسی به غذا، دارو، آب و سایر نیازهای اساسی، تحقق عملی این دو حق امکان‌پذیر نیست. بررسی آموزه‌های اسلامی، به‌ویژه اصول کرامت ذاتی انسان و قاعده وجوب حفظ نفس محترمه، نیز مؤید آن است که یاری‌رسانی به انسان‌های در معرض خطر، صرف‌نظر از دین، نژاد یا ملیت، واجد ماهیتی الزام‌آور است. مطالعه تطبیقی وضعیت نوار غزه نشان می‌دهد که محاصره و ممانعت از ورود کمک‌های بشردوستانه، نقض آشکار حقوق بنیادین غیرنظامیان بوده و در چهارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به‌ویژه مقررات ناظر بر اشغال نظامی، موجب مسئولیت حقوقی دولت اشغالگر و مسئولیت تکمیلی جامعه جهانی می‌شود. درنهایت، مقاله استدلال می‌کند که شناسایی مستقل حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه، ابزاری ضروری برای تضمین مؤثر حقوق حیات و کرامت انسانی و جلوگیری از عادی‌سازی گرسنگی و محرومیت در مخاصمات معاصر است.

واژگان کلیدی
حق حیات، حق کرامت انسانی، کمک‌های بشردوستانه، مخاصمات مسلحانه، غزه.

Copyright © 2026 The Author(s);
This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-By-NC: https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.en),
which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.

مقدمه

مخاصمات مسلحانه و بلایای طبیعی ازجمله واقعیت‌های انکارناپذیر حیات اجتماعی بشر به‌شمار می‌آیند که هرچند وقوع آنها مستمر نیست، اما درصورت بروز، نظم عادی زندگی انسان‌ها را به‌شدت مختل ساخته و حیات، سلامت و کرامت انسانی را با تهدیدی جدی مواجه می‌کنند. تجربه‌های معاصر نشان می‌دهد که پیامدهای این وضعیت‌ها فراتر از خسارات مادی بوده و به بروز بحران‌های انسانی عمیقی همچون گرسنگی، بیماری، آوارگی و فروپاشی ساختارهای اجتماعی منتهی می‌شود.

در چنین شرایطی، شناسایی و تضمین حقوقیِ حداقلی که امکان استمرار زیست انسانیِ شرافتمندانه را برای قربانیان فراهم آورد، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. یکی از مهم‌ترین این حقوق، «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه»[1] است؛ حقی که پذیرش آن، تکالیف مشخص و قابل انتسابی را متوجه دولت‌ها ـ به‌ویژه دولت حاکم یا مسلط بر سرزمین درگیر بحران ـ و در مرتبه بعد، متوجه جامعه جهانی و نهادهای بین‌المللی می‌سازد.

باوجود اهمیت حیاتی این موضوع، «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و منابع فقه اسلامی، به‌صورت صریح و مستقل مورد تصریح قرار نگرفته و غالباً در قالب اقداماتی اخلاقی یا انسان‌دوستانه تحلیل شده است. این درحالی است که بررسی اسناد حقوق بشر، حقوق بین‌الملل بشردوستانه و نیز آموزه‌های اسلامی نشان می‌دهد که می‌توان با اتکاء به حقوق بنیادینی همچون حق حیات و کرامت انسانی،

1. Humanitarian Aid.

اصطلاح دیگری که در زبان انگلیسی شبیه به این عبارت و مفهوم استفاده می‌شود (Humanitarian Asistance) است که تفاوت‌هایی با عبارت مذکور دارد.

Humanitarian Assistance: در جایی بکار می‌رود که کمک‌ها و پشتیبانی بلندمدت؛ برای بهبود، توانبخشی و ظرفیت‌سازی در کشور مصیبت دیده را در بر می‌گیرد. این کمک‌ها به‌گونه‌ای طراحی می‌شوند که مکمل و پشتیبان دولت‌ها در انجام مسئولیت‌هایشان برای کمک و محافظت از جمعیت نیازمند باشند.

Humanitarian Aid: عموماً به ارائه کمک‌های فوری و کوتاه‌مدت در شرایط بحرانی، مانند غذا، آب، سرپناه و مراقبت‌های پزشکی اشاره دارد.

مبنایی حقوقی و الزام‌آور برای شناسایی این حق استنباط کرد.

نبود تصریح مستقل نسبت به این حق، به‌معنای بی‌نیازی از شناسایی آن به‌عنوان حقی مستقل نیست. تجربه‌های عملی در مخاصمات مسلحانه نشان داده است که اتکاء صرف به حقوق کلی‌تری همچون حق حیات یا کرامت انسانی، در عمل تضمین مؤثری برای دسترسی قربانیان به کمک‌های ضروری فراهم نمی‌آورد؛ چراکه این حقوق، غالباً فاقد سازوکارهای اجرایی مشخص و تعهدات عینی ناظر بر تأمین، تسهیل و عدم ممانعت از کمک‌های بشردوستانه‌اند؛ ازاین‌رو استقلال‌بخشی به «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» نه به‌منزله خلق حقی جدید، بلکه به‌عنوان صورت‌بندی حقوقی و عینی‌سازی الزامات نهفته در حقوق بنیادین موجود قابل توجیه است؛ امری که امکان تبدیل تعهدات کلی به تکالیف مشخص، قابل مطالبه و قابل ارزیابی را فراهم می‌سازد.

شناسایی این حق، افزون بر رفع خلأهای اجرایی، ارزش افزوده‌های مهمی در سطح نظری و عملی به‌همراه دارد. ازحیث نظری، این شناسایی موجب شفاف‌سازی تعهدات ناشی از حق حیات و کرامت انسانی و جلوگیری از فروکاستن آنها به مفاهیمی کلی و غیرقابل مطالبه می‌شود. ازحیث عملی نیز امکان ارزیابی رفتار دولت‌ها، اعمال مسئولیت حقوقی در موارد ممانعت، تأخیر یا تبعیض در ارائه کمک‌های بشردوستانه و ارتقای جایگاه قربانیان از دریافت‌کنندگان صرف کمک‌های انسان‌دوستانه، به صاحبان حق را فراهم می‌سازد.

در وضعیت‌هایی نظیر نوار غزه که تحت اشغال نظامی قرار دارد، آثار حقوقی شناسایی این حق دوچندان می‌شود. بر اساس حقوق بین‌الملل بشردوستانه و مقررات ناظر بر اشغال، تأمین نیازهای اساسی جمعیت غیرنظامی ـ ازجمله غذا، دارو و اقلام حیاتی ـ تعهد مستقیم و اولیه دولت اشغالگر محسوب می‌شود. با این حال، درصورت قصور یا امتناع دولت

اشـغالگر از ایفـای ایـن تعهـد، مسـئولیت به‌صـورت ثانـوی و تکمیلـی متوجـه جامعـه جهانـی و نهادهـای بین‌المللی خواهـد بـود. شناسـایی مسـتقل «حـق بـر بهره‌منـدی از کمک‌هـای بشردوسـتانه» زمینـه حقوقـی لازم را بـرای فعال‌سـازی ایـن مسـئولیت، مشروعیت‌بخشی بـه مداخله‌هـای بشردوسـتانه و الـزام کنشـگران بین‌المللـی بـه اقـدام مؤثـر فراهـم می‌سـازد.

درنهایـت، کارکـرد بنیادیـن حقـوق در مواجهـه بـا بحران‌هـای انسـانی، تبدیـل رنـج انسـان بـه تعهـد الـزام‌آور اسـت. تـا زمانـی کـه گرسـنگی، محاصـره و محرومیـت از نیازهـای حیاتـی صرفـاً به‌عنـوان وضعیت‌هایـی تأسـف‌بار توصیـف شـوند، واکنـش جامعـه جهانـی عمدتـاً اختیـاری و گزینشـی باقـی خواهـد مانـد، اما هنگامـی کـه ایـن وضعیت‌هـا در قالـب یـک حـق حقوقـی مسـتقل صورت‌بنـدی می‌شـوند، رنـج انسـان از قلمـرو ملاحظـات اخلاقـی فراتـر رفتـه و بـه حـوزه تعهـد، مسـئولیت و پاسـخ‌گویی حقوقـی وارد می‌شـود.

براین‌اسـاس، مقالـه حاضـر در صـدد پاسـخ بـه ایـن پرسـش اساسـی اسـت کـه: آیـا ازمنظـر حقـوق بین‌الملـل و شـریعت اسـلامی، انسـان‌ها ـ به‌ویـژه افـرادی کـه در شـرایط محاصـره و مخاصمـات مسـلحانه قـرار دارنـد، ماننـد سـاکنان نـوار غـزه ـ دارای «حـق بـر بهره‌منـدی از کمک‌هـای بشردوسـتانه» هسـتند؟ و درصـورت پذیـرش ایـن حـق، مبانـی فقهـی و حقوقـی آن چیسـت و چـه تعهداتـی را بـرای دولت‌هـا و جامعـه جهانـی ایجـاد می‌کنـد؟

در خصـوص موضـوع مـورد بحـث، تاکنـون منبـع علمـی مسـتقلی اعـم از کتـاب، پایان‌نامـه یـا مقالـه پژوهشـی منتشـر نشـده اسـت. ایـن خـلأ به‌ویـژه زمانـی برجسـته‌تر می‌شـود کـه بـه نوظهوربـودن ابعـاد جدیـد بحـران غـزه توجـه شـود؛ چراکـه ایـن مسـئله از رویدادهـای معاصـر و درحـال تحـول به‌شـمار مـی‌رود و هنـوز در ادبیـات حقوقـی و سیاسـی، به‌ویـژه در قالـب مطالعـات تطبیقـی، جایـگاه تحلیلـی مشـخصی نیافتـه اسـت.

در میـان منابـع موجـود، تنهـا اثـری کـه تـا حـدودی می‌تـوان آن را بـه موضـوع

بحث نزدیک دانست، مقاله‌ای از مرحوم دکتر قربان‌نیا باعنوان «تعهد دولت‌ها به ارائه و پذیرش کمک‌های بشردوستانه» است که در «فصلنامه حقوق تطبیقی» منتشر شده است. باوجوداین، محتوای مقاله یادشده عمدتاً به تبیین مسئولیت دولت‌ها در زمینه کمک‌های بشردوستانه و حدود تعهدات بین‌المللی آنان اختصاص دارد و ازمنظر تحلیلی، ارتباط مستقیمی با موضوع حاضر ندارد. بدین ترتیب، می‌توان گفت پژوهش حاضر ازحیث موضوع و چهارچوب تطبیقی، گامی نو و ابتکاری در جهت پرکردن خلأ موجود در ادبیات علمی این حوزه محسوب می‌شود.

در این چهارچوب، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی- تحلیلی سامان یافته است؛ بدین معنا که ابتدا مفهوم «کمک‌های بشردوستانه» و سپس بحران گرسنگی در نوار غزه، به‌منزله یکی از شدیدترین مصادیق معاصرِ نقض حقوق بنیادین انسانی، ازحیث ابعاد انسانی و پیامدهای آن تبیین می‌شود. درادامه، تعهدات حقوقی دولت اشغالگر در زمینه تأمین و تسهیل دسترسی به کمک‌های بشردوستانه بررسی شده و مبانی شناسایی حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه در چهارچوب حقوق بین‌الملل، به‌ویژه منشور ملل متحد، قطعنامه‌های سازمان ملل متحد و اسناد بنیادین حقوق بشری، مورد تحلیل قرار می‌گیرد. درنهایت، با رجوع به منابع اسلامی، اصول و قواعد فقهی قابل استناد در اثبات و توجیه این حق- به‌عنوان حقی برخاسته از کرامت انسانی و حق حیات- تحلیل و ارزیابی می‌شود.

۱. تعریف کمک‌های بشردوستانه

«کمک‌های بشردوستانه» در ادبیات حقوقی و بشردوستانه با عناوینی همچون «امداد بشردوستانه»، «کمک‌های امدادی» و «اقدامات امدادی» به‌کار می‌رود و ناظر بر مجموعه اقداماتی است که با هدف تأمین کالاها و خدمات ضروری برای بقای افرادی انجام می‌شود که به‌طور مستقیم

تحت تأثیر بحران‌های شدید انسانی، ازجمله مخاصمات مسلحانه یا بلایای طبیعی، قرار گرفته‌اند. این کمک‌ها می‌توانند شامل حمایت‌های مادی یا ارائه خدمات حیاتی باشد و به‌طور معمول از همکاری‌های توسعه‌ای و برنامه‌های بلندمدت اقتصادی ـ اجتماعی متمایز می‌گردد. بر اساس قطعنامه ۱۸۲/۴۶ مجمع عمومی سازمان ملل متحد (۱۹۹۱)، کمک‌های بشردوستانه به اقداماتی اطلاق می‌شود که با هدف نجات جان انسان‌ها، کاهش آلام بشری و حفظ کرامت انسانی در شرایط اضطراری، ازجمله بلایای طبیعی و بحران‌های پیچیده انسانی، ارائه می‌گردد. این کمک‌ها باید منطبق با اصول انسانیت، بی‌طرفی و بی‌غرضی بوده و صرفاً بر مبنای نیازهای انسانی، بدون هرگونه تبعیض سیاسی، قومی، مذهبی یا ایدئولوژیک توزیع شوند. قطعنامه همچنین تأکید می‌کند که ارائه این کمک‌ها مستلزم احترام به حاکمیت، تمامیت ارضی و وحدت ملی دولت‌هاست و درعین‌حال جامعه بین‌المللی موظف است از طریق هماهنگی مؤثر، به حمایت از جمعیت‌های آسیب‌دیده بپردازد (United Nations General Assembly, 1991, p.5). قطعنامه مزبور؛ اصول بنیادین حاکم بر کمک‌های بشردوستانه را بر پایه سه اصل اساسی انسانیت، بی‌طرفی و بی‌غرضی (عدم تبعیض) استوار می‌سازد. بر اساس این اصول، هدف اصلی کمک‌های بشردوستانه نجات جان انسان‌ها، کاهش آلام بشری و حفظ کرامت انسانی است؛ این کمک‌ها باید بدون جانبداری در منازعات سیاسی یا نظامی و صرفاً بر مبنای نیازهای واقعی افراد آسیب‌دیده ارائه شوند. افزون بر این، قطعنامه بر احترام به حاکمیت، تمامیت ارضی و مسئولیت اولیه دولت‌ها در حمایت از جمعیت‌های متأثر تأکید می‌کند و درعین‌حال، هماهنگی مؤثر بین‌المللی و همکاری میان دولت‌ها و نهادهای بشردوستانه را شرط کارآمدی پاسخ‌های اضطراری می‌داند (ibid, p.2-4).

در تعریفی دیگر، کمک‌های بشردوستانه به اقدام افراد، سازمان‌ها

یـا دولت‌هـا در یاری‌رسـانی بـه انسـان‌هایی اطـلاق می‌شـود کـه در شـرایط محنت‌بـار بـه سـر می‌برنـد؛ اقدامـی کـه هـدف اصلـی آن حفـظ حیـات، کاهـش آلام انسـانی و صیانـت از شـأن و کرامـت ذاتـی انسـان اسـت (مسـتقیمی، ۱۳۸۶، ص۱۴). تعاریـف مشـابهی نیـز در اسـناد و رویّه‌هـای بین‌المللـی ارائـه شـده اسـت. ازجملـه کنفرانـس گـروه لوکزامبـورگ کـه در ۲۴ و ۲۵ مـی۲۰۰۴ در ژنـو برگـزار گردیـد؛ کمک‌هـای بشردوسـتانه را «مجموعـه اقداماتـی کـه در جهـت تأمیـن ملزومـات حیـات انجـام می‌گیـرد» تعریـف می‌کنـد (Conference of the Luxemburg Group, 2004, p.879). همچنیـن در برخـی تعاریـف، بـر غیرتبعیض‌آمیزبـودن کمک‌هـای بشردوسـتانه تأکیـد شـده و آن را یاری‌رسـانی بـه افـراد در شـرایط فاجعه‌بـار، صرف‌نظـر از نـژاد، رنـگ، مذهـب یـا سـایر ویژگی‌هـای شـخصی، دانسـته‌اند (Breau, 2013, p.2).

به‌طـور کلـی، کمک‌هـای بشردوسـتانه بـه مجموعـه اقداماتـی اطـلاق می‌شـود کـه از سـوی دولت‌هـا، سـازمان‌های بین‌المللـی یـا نهادهـای غیردولتـی بـرای پاسـخ‌گویی بـه بحران‌هـای انسـانی و تأمیـن نیازهـای حیاتـی جمعیت‌هـای آسـیب‌دیده انجـام می‌گیـرد و معمـولاً از طریـق نهادهـای تخصصـی بشردوسـتانه یـا بـا همـکاری دولـت سـرزمین آسـیب‌دیده بـه اجـرا درمی‌آیـد (یزدانـی، ۱۳۹۳، ص۱۰). در ادبیـات حقـوق بین‌الملـل بشردوسـتانه، میـان «اقـلام امـدادی» و «عملیـات امـدادی» تفکیـک می‌شـود؛ به‌گونـه‌ای کـه اقـلام امـدادی شـامل کالاهـا و ملزومـات حیاتـی نظیـر مـواد غذایـی، آب آشـامیدنی، دارو و تجهیـزات پزشـکی، سـرپناه، سـوخت و پوشـاک اسـت، درحالی‌کـه عملیـات امـدادی ناظـر بـر مجموعـه فعالیت‌هـای سـازمان‌دهی، انتقـال، تـدارکات، توزیـع و ارائـه خدمـات حمایتـی و درمانـی بـرای رسـاندن ایـن اقـلام بـه جمعیت‌هـای نیازمنـد اسـت. ایـن اقدامـات بایـد به‌صـورت نیازمحـور (Needs-Based) و بـر اسـاس ارزیابـی عینـی از وضعیـت آسـیب‌دیدگان انجـام گیـرد و مسـتلزم دسترسـی سـریع، ایمـن و بـدون مانـع بـه جمعیت‌هـای غیرنظامـی اسـت.

ازمنظر دامنه، در تفسیر مضیق، کمک‌های بشردوستانه به تأمین فوری ملزومات حیاتی برای بقای افراد در شرایط اضطراری ـ مانند غذا، آب، خدمات پزشکی، سرپناه و سایر نیازهای اساسی ـ محدود می‌شود، درحالی‌که در تفسیر موسع، این مفهوم می‌تواند علاوه بر تأمین نیازهای اولیه، برنامه‌هایی همچون حمایت از آوارگان، بازگشت و اسکان مجدد، حمایت‌های روانی و سایر اشکال حمایت انسانی در مراحل اولیه بازیابی پس از بحران را نیز دربرگیرد (FDFA, 2011, p.5). به بیان دیگر، کمک‌های بشردوستانه با هدف پاسخ‌گویی فوری به نیازهای حیاتی قربانیان وضعیت‌های اضطراری طراحی می‌شود و طیفی از خدمات درمانی، حمایتی و اجتماعی را شامل می‌گردد (Humanitarian Assistance Strategic Guidance, 2011, p.13).

به‌طور سنتی، این کمک‌ها در حوزه‌هایی چون تأمین مواد غذایی ضروری، اقلام مادی و خدمات حمایتی متمرکز بوده است (Global Humanitarian Assistance Report, 2013, p. 107)، هرچند در رویکردهای جدید، ابعاد اولیه بهبود و بازیابی پس از بحران نیز در چهارچوب آن مورد توجه قرار می‌گیرد. با این حال، ویژگی مشترک تمامی این اشکال کمک، تمرکز بر رفع نیازهای فوری انسانی و تضمین دسترسی مؤثر جمعیت‌های آسیب‌دیده به اقلام و خدمات ضروری است.

برآیند این تعاریف نشان می‌دهد که کمک‌های بشردوستانه صرفاً یک اقدام خیرخواهانه یا اختیاری نیست، بلکه در چهارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه واجد ماهیتی حق‌محور است؛ بدین معنا که افرادی که در معرض تهدید جدی حیات، گرسنگی یا محرومیت شدید قرار دارند، از حق مطالبه دریافت کمک‌های بشردوستانه برخوردارند. در مقابل، دولت‌ها ـ و به‌ویژه در وضعیت اشغال، قدرت اشغالگر ـ مکلف‌اند شرایط لازم برای ورود، انتقال و توزیع اقلام امدادی و اجرای عملیات امدادی به‌صورت سریع، ایمن و بدون مانع را برای جمعیت غیرنظامی فراهم کنند. براین‌اساس، هدف بنیادین

کمک‌های بشردوستانه نجات جان انسان‌ها، کاهش درد و رنج و صیانت از کرامت انسانی است و این اقدامات از برنامه‌های توسعه‌ای بلندمدت اقتصادی ـ اجتماعی که ماهیتی متفاوت دارند، متمایز می‌شوند.

۲. بحران گرسنگی در غزه

بحران گرسنگی در نوار غزه با شتابی فزاینده درحال تشدید است و وضعیت انسانی ساکنان این منطقه را به یکی از برجسته‌ترین و عریان‌ترین مصادیق تراژدی‌های انسانی معاصر تبدیل کرده است؛ وضعیتی که در پرتو سیاست‌ها و اقدامات نظام‌مند اعمال‌شده از سوی رژیم صهیونیستی، ماهیتی ساختاری، هدفمند و مستمر یافته است. محاصره شدید و طولانی‌مدت نوار غزه، همراه با ممانعت سازمان‌یافته از ورود مواد غذایی، اقلام اساسی و کمک‌های بشردوستانه، میلیون‌ها فلسطینی را در معرض قحطی و گرسنگی شدید قرار داده و حیات آنان را به‌طور مستقیم تهدید می‌کند.

نوار غزه از سال ۲۰۰۷ میلادی تحت محاصره‌ای همه‌جانبه قرار دارد که محدودیت‌های گسترده زمینی، دریایی و هوایی را بر ورود کالاهای ضروری، سوخت، نهاده‌های کشاورزی و تجهیزات تولید غذا تحمیل کرده است. تداوم این وضعیت، به فروپاشی تدریجی ساختار اقتصادی، تضعیف شدید ظرفیت تولید داخلی و کاهش چشمگیر امنیت غذایی انجامیده است؛ به‌گونه‌ای که بخش کشاورزی ـ که پیش‌تر حدود ۲۰ درصد اشتغال این منطقه را تأمین می‌کرد ـ به حداقل ممکن تقلیل یافته است. در نتیجه، کاهش توان واردات مواد غذایی و افزایش وابستگی به کمک‌های خارجی موجب شده است که بیش از ۸۰ درصد جمعیت نوار غزه برای تأمین حداقل نیازهای غذایی روزانه خود به کمک‌های بشردوستانه بین‌المللی وابسته باشند. بر اساس گزارش سال ۲۰۲۴ برنامه جهانی غذا، تقریباً ۹۰ درصد خانواده‌های ساکن غزه با ناامنی غذایی شدید مواجه‌اند (World Food Programme, 2024, p.1).

بررسی شاخص‌های سلامت و تغذیه، به‌ویژه در میان کودکان، نشان می‌دهد که محاصره اقتصادی، حملات نظامی مکرر و فروپاشی زیرساخت‌های حیاتی، وضعیت تغذیه در نوار غزه را به مرحله‌ای بحرانی رسانده است. مطابق گزارش مشترک صندوق کودکان سازمان ملل متحد و برنامه جهانی غذا در ماه مه ۲۰۲۵، بیش از ۷۱ هزار کودک و حدود ۱۷ هزار زن باردار یا شیرده در غزه از سوءتغذیه حاد رنج می‌برند و نزدیک به ۴۷۰ هزار نفر از ساکنان این منطقه در شرایط «گرسنگی فاجعه‌آمیز» (مرحله پنجم طبقه‌بندی IPC) به سر می‌برند (UNICEF & WFP, 2025).

در شمال نوار غزه، وضعیت به‌مراتب وخیم‌تر است. بنا بر داده‌های یونیسف در مارس ۲۰۲۴، میزان سوءتغذیه حاد در میان کودکان زیر دو سال به بیش از ۳۱ درصد رسیده است؛ رقمی که نسبت به ژانویه همان سال بیش از دو برابر افزایش نشان می‌دهد (UNICEF, 2024). همچنین، گزارش یونیسف در ژوئن ۲۰۲۵ حاکی از آن است که تنها در ماه مه، ۵,۱۱۹ کودک شش ماهه تا پنج‌ساله به‌دلیل سوءتغذیه حاد تحت درمان قرار گرفته‌اند؛ آماری که بیانگر افزایش حدود ۵۰ درصدی نسبت به ماه پیش از آن است (UNICEF, 2025, paras.1-2).

محرومیت کودکان از تغذیه کافی، آب سالم و خدمات درمانی اولیه، افزون بر تهدید مستقیم حیات جسمی آنان، پیامدهای عمیق روانی، رشدی و بلندمدت به دنبال دارد. بر اساس گزارش سازمان جهانی بهداشت، تداوم این شرایط می‌تواند منجر به آسیب‌های جبران‌ناپذیر جسمی وشناختی در نسل آینده کودکان غزه شود (IPC FRC, 2024, p.4).

محاصره همه‌جانبه نوار غزه، جمعیت غیرنظامی این منطقه را در وضعیتی قرار داده است که به‌هیچ‌وجه با حداقل معیارهای زندگی انسانی سازگار نیست. جلوگیری سازمان‌یافته از ورود مواد غذایی، دارو، سوخت و اقلام امدادی، در عمل غیرنظامیان را به وضعیت کمبود شدید و در آستانه قحطی سوق داده است.

این سیاست، علاوه بر ایجاد صدمات جسمی و روانی گسترده در میان جمعیت غیرنظامی ـ به‌ویژه زنان و سالمندان ـ بیشترین آسیب را متوجه کودکان کرده است؛ گروهی که بر اساس اسناد بین‌المللی، ازجمله کنوانسیون حقوق کودک، مستحق بالاترین سطح حمایت در برابر گرسنگی، بیماری و آثار مخاصمات مسلحانه‌اند (United Nations, 1989, arts.24 & 38).

دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در رسیدگی به پرونده آفریقای جنوبی علیه اسرائیل، در چهارچوب صدور دستورات موقت، به‌طور صریح به وضعیت گرسنگی و خطر قحطی در نوار غزه توجه کرده است. در دستور ۲۶ ژانویه ۲۰۲۴، دیوان با اشاره به وخامت شرایط انسانی و محرومیت گسترده جمعیت غیرنظامی از اقلام اساسی، وجود خطر «آسیب جبران‌ناپذیر» را احراز و تأکید کرد که فلسطینیان در غزه با شرایطی مواجه‌اند که می‌تواند حیات و سلامت آنان را به‌طور جدی تهدید کند (ICJ, 2024a, paras. pp.54-74). در همین چهارچوب، دیوان اسرائیل را ملزم نمود اقدامات فوری و مؤثر برای تضمین فراهم‌سازی خدمات اساسی و کمک‌های بشردوستانه، ازجمله دسترسی به غذا و سایر نیازهای حیاتی، اتخاذ کند (ICJ, 2024a, para. p.86). این رویکرد در دستور ۲۸ مارس ۲۰۲۴ به‌صورت صریح‌تر و با تمرکز بر خطر قحطی تقویت شد. دیوان با استناد به گزارش‌های نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد درباره گسترش ناامنی غذایی شدید و خطر قریب‌الوقوع قحطی، اعلام کرد که وضعیت انسانی در غزه «به‌طور فزاینده‌ای وخیم» است و بخش قابل توجهی از جمعیت با خطر جدی گرسنگی مواجه‌اند (ICJ, 2024b, paras, pp.18—21). برهمین‌اساس، دیوان تأکید کرد که شرایط موجود مستلزم اتخاذ تدابیر فوری و مؤثر برای تضمین دسترسی بدون مانع جمعیت غیرنظامی به غذا و سایر اقلام حیاتی است و اسرائیل را ملزم کرد تمامی اقدامات لازم را برای افزایش ظرفیت ورود و توزیع کمک‌های بشردوستانه، ازجمله مواد غذایی، آب، سوخت و دارو، در سراسر نوار غزه اتخاذ کند (ICJ, 2024b, para. p.45).

از این منظر، دستورات موقت دیوان نه‌تنها متضمن شناسایی خطر واقعی و فوری گرسنگی در غزه است، بلکه نشان می‌دهد که وجود چنین وضعیتی مبنای حقوقی صدور تدابیر الزام‌آور برای تضمین دسترسی به کمک‌های بشردوستانه را فراهم کرده است. بدین‌ترتیب، گرسنگی در این پرونده صرفاً یک توصیف وضعیت انسانی نیست، بلکه عنصر کلیدی در احراز فوریت و ضرورت حمایت قضایی از حقوق جمعیت غیرنظامی تلقی شده است.

علاوه بر این، تخریب زیرساخت‌های بهداشتی، درمانی و آموزشی، همراه با محدودیت‌های شدید رفت‌وآمد، دسترسی کودکان بیمار به خدمات پزشکی و تغذیه‌درمانی را به‌شدت مختل کرده است. در این چهارچوب، محاصره نوار غزه به سیاستی تبدیل شده که به‌صورت غیرمستقیم اما عامدانه، حیات کودکان و دیگر غیرنظامیان را در معرض خطر جدی قرار می‌دهد. چنین وضعیتی، ازمنظر حقوق بین‌الملل، نه‌تنها نقض آشکار حق بر تغذیه کافی و حق بر سلامت است، بلکه تخطی صریح از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه و قواعد ناظر بر حمایت از غیرنظامیان محسوب می‌شود.

درنهایت، چنانچه دسترسی به کمک‌های بشردوستانه برای افرادی که در معرض خطر قحطی، گرسنگی و مرگ قرار دارند، به‌عنوان یک حق شناسایی‌شده بشری مورد پذیرش قرار گیرد، آنگاه ارسال، تضمین دسترسی و رفع موانع در برابر ورود مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و سایر اقلام حیاتی برای ساکنان نوار غزه، صرفاً اقدامی اختیاری یا انسان‌دوستانه نخواهد بود، بلکه ماهیتی الزام‌آور یافته و به یک تعهد حقوقی مشخص برای جامعه بین‌المللی، سازمان‌های ذی‌ربط و کلیه دولت‌ها تبدیل می‌شود ـ تعهدی که مستقیماً از حق حیات و لزوم حفظ کرامت انسانی غیرنظامیان ناشی می‌گردد.

۳. تکلیف دولت اشغالگر بر فراهم‌کردن کمک‌های بشردوستانه

در چهارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به‌موجب مادّه ۴۲ مقررات لاهه

۱۹۰۷ درباره قوانین و عرف‌های جنگ زمینی، «اشغال نظامی» (Belligerent Occupation) وضعیتی تلقی می‌شود که در آن یک دولت، بدون رضایت دولت صاحب حاکمیت، از طریق اعمال کنترل مؤثر و واقعی، اقتدار خود را بر تمام یا بخشی از سرزمین دولت دیگر برقرار می‌سازد (Hague Regulations, 1907, Art. p.42) از لحظه تحقق اشغال، دولت اشغالگر صرفاً یک قدرت نظامی تلقی نمی‌شود، بلکه به‌عنوان مرجع حاکم موقت، مکلف به رعایت و تضمین «حقوق بنیادین» جمعیت غیرنظامی سرزمین اشغالی است. در این چهارچوب، اصل حاکم آن است که دولت اشغالگر به‌طور موقت جایگزین دولت سرزمینی در تأمین نیازهای اساسی غیرنظامیان می‌شود؛ اصلی که نه‌تنها مبنای تعهدات دولت اشغالگر، بلکه زمینه شناسایی «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» به‌عنوان حقی مستقل، ذاتی و ناشی از «کرامت انسانی» است.

اهمیت عملی این اصل به‌ویژه پس از وقایع ۷ اکتبر ۲۰۲۳ در نوار غزه آشکارتر شده است. تحولات پس از این تاریخ، که با تشدید مخاصمه مسلحانه، گسترش عملیات نظامی، اعمال محدودیت‌های گسترده بر ورود کالا و تداوم محاصره همراه بوده، وضعیت انسانی جمعیت غیرنظامی غزه را به‌نحوی بی‌سابقه وخیم ساخته است. با این حال، ازمنظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه، وقوع حملات مسلحانه یا تشدید تهدیدات امنیتی، نه‌تنها موجب زوال تعهدات دولت اشغالگر نمی‌شود، بلکه دقیقاً شرایطی را ایجاد می‌کند که در آن، تضمین حقوق غیرنظامیان ـ ازجمله حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه ـ باید با شدت و دقت بیشتری مورد حمایت قرار گیرد.

مهم‌ترین و صریح‌ترین تجلی این حق در مادّه ۵۵ کنوانسیون چهارم ژنو (۱۹۴۹) انعکاس یافته است. بر اساس این مادّه، دولت اشغالگر مکلف است با استفاده از کلیه امکانات موجود، تأمین غذا و تجهیزات پزشکی جمعیت غیرنظامی سرزمین اشغالی را تضمین کند، به‌ویژه در مواردی که منابع سرزمین اشغالی ناکافی باشد. این حکم بیانگر آن است که دسترسی به

غـذا و دارو صرفـاً موضوعـی انسان‌دوسـتانه یـا اخلاقـی نیسـت، بلکـه متعلـقِ حـق غیرنظامیـان و در مقابـل، «تعهـدی مثبـت و الـزام‌آور» بـر عهـده دولـت اشـغالگر اسـت. ایـن تعهـد مقـدم بـر هرگونـه ملاحظـه سیاسـی، امنیتـی یـا نظامـی بـوده و کمبـود منابـع یـا شـرایط مخاصمـه، ازجملـه وضعیت‌هـای ایجادشـده پـس از ۷ اکتبـر ۲۰۲۳، رافـع آن محسـوب نمی‌شـود؛ ازایـن‌رو دولـت اشـغالگر نمی‌توانـد بـا اسـتناد بـه محاصـره، دشـمنی یـا تهدیـدات امنیتـی، حـق جمعیـت غیرنظامـی بر بهره‌منـدی از اقـلام حیاتـی را نادیـده بگیـرد. تأمیـن غـذا، دارو و سـایر نیازهـای ضـروری در ایـن چهارچـوب، نـه یـک امتیـاز اعطایـی، بلکـه اجـرای حداقلـی یـک حـق بنیادیـن اسـت.

شناسـایی این حق به‌گونه‌ای اسـت که حتی در فرض ناتوانی دولت اشـغالگر از تأمیـن مسـتقیم نیازهـا، وی حـق ممانعـت از اعمـال این حـق از طریـق «کمک‌های بشردوسـتانه بین‌المللی» را نـدارد. مـادّه ۵۹ کنوانسـیون چهارم ژنـو تصریح می‌کند کـه هـرگاه جمعیـت سـرزمین اشـغالی به‌طـور ناکافـی تأمیـن شـود، دولـت اشـغالگر بایـد بـا عملیـات امدادرسـانی موافقـت کـرده و کلیه تسـهیلات لازم را بـرای اجرای آن فراهـم آورد. در ایـن چهارچـوب، رضایت دولت اشـغالگر نـه یک اختیار مطلق، بلکـه سـازوکاری بـرای تضمیـن تحقـق حـق غیرنظامیـان بـر دریافـت کمک‌هـای بشردوسـتانه اسـت. هرگونـه ممانعـت، تأخیـر غیرضـروری، محدودسـازی یـا مشروط‌سـازی کمک‌هـا ـ ازجملـه رویّه‌هایـی کـه پـس از ۷ اکتبـر ۲۰۲۳ در قالـب بسته‌شـدن گذرگاه‌هـا یـا کاهـش شـدید ورود اقـلام حیاتـی مشـاهده شـده اسـت ـ به‌منزلـه نقـض مسـتقیم ایـن حـق و در نتیجـه، نقـض کنوانسـیون ژنـو و موجـب «مسـئولیت بین‌المللی» دولـت اشـغالگر خواهـد بـود.

دامنـه و محتـوای ایـن حـق در مـادّه ۶۹ پروتـکل الحاقـی اول (۱۹۷۷) تقویـت و توسـعه یافتـه اسـت. ایـن مـادّه دولـت اشـغالگر را مکلـف می‌سـازد تأمیـن غـذا، مراقبت‌هـای پزشـکی، نیازهـای بهداشـتی و سـایر اقـلام ضـروری بـرای بقـا را به‌طـور فعـال تضمیـن کنـد. رویکـرد پروتـکل اول نشـان می‌دهـد کـه حـق بـر

بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه صرفاً به حفظ حیات زیستی محدود نمی‌شود، بلکه ناظر بر امکان زیست انسانی شرافتمندانه در شرایط مخاصمه و اشغال است. در همین راستا، مادّه ۵۴ پروتکل الحاقی اول، گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان را به‌عنوان شیوه جنگ (Method of Warfare)، مطلقاً ممنوع اعلام می‌کند. این ممنوعیت به‌روشنی دلالت دارد که هرگونه محاصره یا سیاستی که، به‌ویژه در بستر تحولات پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳، مانع تحقق حق غیرنظامیان بر دسترسی به غذا، دارو و کمک‌های بشردوستانه شود، نقض جدی حقوق بین‌الملل بشردوستانه بوده و در مواردی می‌تواند مصداق جنایت جنگی وفق مادّه ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی تلقی شود. همچنین، بر اساس مادّه ۷۰ پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷ به کنوانسیون‌های ژنو، هرگاه جمعیت غیرنظامی در قلمرو طرف‌های مخاصمه از اقلام ضروری برای بقا، ازجمله غذا، دارو و سایر نیازهای اساسی، محروم باشند، انجام عملیات امدادی با ماهیتی بشردوستانه، بی‌طرفانه و بدون تبعیض باید مورد موافقت طرف‌های درگیر قرار گیرد. این مادّه همچنین مقرر می‌دارد که طرف‌های مخاصمه موظف‌اند عبور سریع و بدون مانع کمک‌های امدادی را تسهیل کنند، هرچند می‌توانند اقدامات کنترلی لازم، ازجمله بازرسی محموله‌ها، را اعمال نمایند.

از این منظر، مادّه ۷۰ یکی از مبانی مهم حقوقی در حقوق بین‌الملل بشردوستانه برای تضمین دسترسی جمعیت غیرنظامی به کمک‌های بشردوستانه در شرایط کمبود شدید منابع حیاتی به‌شمار می‌رود. براین‌اساس، حتی استناد به عدم کنترل کامل فیزیکی بر برخی مناطق توسط اسرائیل نیز نمی‌تواند به‌عنوان مبنایی برای امتناع از تسهیل و اجازه عبور کمک‌های بشردوستانه مورد استناد قرار گیرد.

رویه بین‌المللی و اسناد تفسیری نیز این برداشت «حق‌محور» را تأیید کرده‌اند. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در تفسیر رسمی کنوانسیون چهارم

ژنو ذیل مواد ۵۹ و ۵۵ تأکید می‌کند که دولت اشغالگر نه‌تنها نباید مانع کمک‌رسانی شود، بلکه مکلف است شرایط دسترسی مؤثر، ایمن و مستمر کمک‌های بشردوستانه را به‌منظور تضمین حقوق غیرنظامیان فراهم آورد. (ICRC Commentary on the Fourth Geneva Convention, Art 55,59) باید توجه داشت که ماهیت تعهد مقرر در مادّه ۵۵ «تعهد به نتیجه» است؛ بدین معنا که صرفاً اجازه ورود کمک‌های بشردوستانه برای ایفای این تعهد کافی نیست، بلکه دولت اشغالگر مکلف است تضمین کند اقلام حیاتی، ازجمله غذا و دارو، به‌طور مؤثر به دست جمعیت غیرنظامی و مصرف‌کنندگان نهایی می‌رسد (Geneva Convention IV, 1949, art. 55/ ICRC, 2020, paras. pp.3023–3035). گزارش‌های گزارشگران ویژه سازمان ملل متحد در خصوص سرزمین‌های اشغالی فلسطین، به‌ویژه گزارش گزارشگر ویژه وضعیت حقوق بشر در سرزمین‌های اشغالی فلسطین (A/HRC/55/73,2024) و گزارش گزارشگر ویژه حق بر غذا (A/HRC/55/50,2024)، ممانعت از ورود کمک‌های بشردوستانه و اعمال محاصره را مغایر تعهدات دولت اشغالگر ذیل حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حقوق بشر دانسته و آن را واجد پیامدهای جدی برای حق حیات و کرامت انسانی غیرنظامیان ارزیابی کرده‌اند. امری که ماهیت حق‌مدار کمک‌های بشردوستانه را برجسته می‌سازد.

در تطبیق این اصول با وضعیت نوار غزه، معیار «کنترل مؤثر» (Effective Control) اهمیت بنیادین دارد. در حقوق بین‌الملل بشردوستانه، اشغال صرفاً به حضور فیزیکی نیروهای زمینی محدود نمی‌شود، بلکه کنترل مرزهای زمینی، دریایی و هوایی، حریم هوایی، آب‌های سرزمینی و ورود و خروج کالا و افراد را نیز در بر می‌گیرد. برهمین‌اساس، سازمان ملل متحد و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بر این باورند که باوجود خروج فیزیکی نیروهای اسرائیلی از نوار غزه در سال ۲۰۰۵، این منطقه به‌دلیل تداوم «کنترل مؤثر»

اسـرائیل بـر مرزهـای زمینـی، حریـم هوایـی، آب‌هـای سـرزمینی و جریـان کالا و اشـخاص، همچنـان در چهارچـوب حقـوق بین‌الملـل بشردوسـتانه به‌عنـوان سـرزمین اشـغالی محسـوب می‌شـود (UN Human Rights Council, A/HRC/55/73, 2024؛ ICRC, 2010)؛ زیـرا کنتـرل واردات غـذا، دارو، سـوخت و تجهیـزات حیاتی و اعمـال محاصـره مسـتمر، به‌ویـژه پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳، در اختیـار اسـرائیل باقی مانـده اسـت. در نتیجـه، کنوانسـیون چهـارم ژنـو به‌طـور کامـل بـر وضعیـت غـزه قابـل اعمـال بـوده و جمعیـت غیرنظامـی آن، دارنـده «حـق بـر بهره‌منـدی از کمک‌هـای بشردوسـتانه» محسـوب می‌شـوند. در چنیـن شـرایطی، عـدم رفـع ایـن کمبودهـا بـه معنـای نقض آشـکار حـق غیرنظامیان بـر دسترسـی بـه کمک‌هـای بشردوسـتانه و نقـض مسـتقیم مـادّه ۵۵ کنوانسـیون چهـارم ژنـو اسـت و «مسـئولیت بین‌المللی» دولـت اشـغالگر را بـه دنبـال دارد.

همچنیـن، بـر اسـاس مـادّه ۵۹ کنوانسـیون چهـارم ژنـو، درصـورت ناکافی‌بودن تأمیـن نیازهـای اساسـی، دولـت اشـغالگر مکلـف اسـت بـا عملیـات امدادرسـانی بین‌المللی موافقـت کـرده و تسـهیلات لازم را فراهـم آورد.

در وضعیـت غـزه، به‌ویـژه پـس از ۷ اکتبـر ۲۰۲۳، ورود کمک‌هـا غالبـاً به‌صـورت محـدود، مشـروط، قطره‌چکانـی و در مـواردی کامـلاً مسـدود شـده و روندهـای بازرسـی طولانـی و بسته‌شـدن گذرگاه‌هـا مانـع تحقـق عملـی ایـن حـق گردیـده اسـت. چنیـن اقداماتـی ازمنظـر حقوقـی قابـل توجیـه نیسـت؛ زیـرا رضایـت دولـت اشـغالگر نبایـد خودسـرانه یـا سیاسـی باشـد و هرگونـه محدودسـازی غیرضـروری، نقـض صریـح حـق بـر بهره‌منـدی از کمک‌هـای بشردوسـتانه تلقـی می‌شـود. در همیـن چهارچـوب، شـورای امنیـت سـازمان ملـل متحـد در قطعنامـه ۲۷۲۰ (دسـامبر ۲۰۲۳) بـر ضـرورت تضمیـن ارسـال فـوری، ایمـن و بـدون مانـع کمک‌هـای بشردوسـتانه بـه غیرنظامیـان و اسـتفاده از تمامـی مسـیرهای در دسـترس بـرای ایـن منظـور تأکیـد کـرده اسـت (UN Security Council [UNSC], 2023, para. 2). ایـن سـند بـا تصریـح بـر لـزوم تسـهیل

دسترسی گسترده و مؤثر به جمعیت نیازمند، هرگونه محدودسازی غیرموجه گذرگاه‌های امدادرسانی را در تعارض با تعهدات ناشی از حقوق بین‌الملل بشردوستانه و اصول عام حقوق بین‌الملل قرار می‌دهد.

دیوان بین‌المللی دادگستری در پروندافریقای جنوبی علیه اسرائیل در چند مرحله و از طریق صدور دستورات موقت در سال ۲۰۲۴، به‌طور مکرر بر ضرورت تضمین دسترسی جمعیت غیرنظامی غزه به خدمات اساسی و کمک‌های بشردوستانه تأکید کرده است. این دستورات، که به‌ترتیب در ۲۶ ژانویه، ۲۸ مارس و ۲۴ مه ۲۰۲۴ صادر شدند، بیانگر آن است که دیوان وضعیت انسانی در غزه را به‌گونه‌ای ارزیابی کرده که مستلزم اتخاذ اقدامات فوری و مؤثر برای تأمین نیازهای حیاتی جمعیت غیرنظامی است.

در دستور ۲۶ ژانویه ۲۰۲۴، دیوان با احراز وجود خطر «آسیب جبران‌ناپذیر» نسبت به حقوق مورد حمایت کنوانسیون منع نسل‌کشی، اسرائیل را ملزم کرد تدابیر فوری و مؤثری اتخاذ کند تا از وارد آمدن چنین آسیبی جلوگیری شود. در همین چهارچوب، دیوان مقرر داشت که اسرائیل باید اقدامات لازم را برای تضمین فراهم‌سازی خدمات اساسی و کمک‌های بشردوستانه موردنیاز فلسطینیان در نوار غزه اتخاذ کند (ICJ, 2024a, para. p.86). این دستور نشان می‌دهد که دیوان وضعیت انسانی موجود را به‌گونه‌ای تلقی کرده که استمرار آن می‌تواند به تهدید جدی حیات و سلامت جمعیت غیرنظامی منجر شود (ICJ, 2024a, paras. p.54, 74). با تداوم بحران انسانی، دیوان در دستور ۲۸ مارس ۲۰۲۴ بار دیگر به بررسی وضعیت غزه پرداخت و با استناد به گزارش‌های نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد درباره گسترش ناامنی غذایی شدید و خطر قحطی، اعلام کرد که شرایط انسانی در این منطقه به‌طور قابل توجهی وخیم‌تر شده است (ICJ, 2024b, paras. p.18–21). در نتیجه، دیوان اسرائیل را ملزم کرد «همه اقدامات لازم و مؤثر» را برای تضمین ارائه بدون مانع خدمات اساسی

و کمک‌های بشردوستانه در مقیاس گسترده اتخاذ کند و امکان ورود و توزیع کافی اقلام حیاتی ازجمله غذا، آب، سوخت و دارو را در سراسر نوار غزه فراهم سازد (ICJ, 2024b, para. p.45).

متعاقباً، در دستور ۲۴ مه ۲۰۲۴ نیز دیوان باتوجه به استمرار وخامت وضعیت انسانی، بار دیگر بر لزوم رعایت و اجرای کامل تدابیر پیشین تأکید کرد و اسرائیل را ملزم نمود اقداماتی اتخاذ کند که دسترسی جمعیت غیرنظامی به کمک‌های بشردوستانه و خدمات اساسی به‌طور مؤثر تضمین شود (ICJ, 2024c). این تأکید مجدد نشان می‌دهد که ازمنظر دیوان، دسترسی به کمک‌های بشردوستانه در شرایط بحران انسانی غزه نه صرفاً یک تعهد اخلاقی یا سیاسی، بلکه یک الزام حقوقی فوری و قابل مطالبه در چهارچوب رسیدگی قضایی بین‌المللی تلقی می‌شود.

در همین چهارچوب، شورای امنیت سازمان ملل متحد در قطعنامه ۲۷۲۰ (دسامبر ۲۰۲۳) بر ضرورت تضمین ارسال فوری، ایمن و بدون مانع کمک‌های بشردوستانه به غیرنظامیان و استفاده از تمامی مسیرهای در دسترس برای این منظور تأکید کرده است (UN Security Council [UNSC], 2023, para. 2). این سند با تصریح بر لزوم تسهیل دسترسی گسترده و مؤثر به جمعیت نیازمند، هرگونه محدودسازی غیرموجه گذرگاه‌های امدادرسانی را در تعارض با تعهدات ناشی از حقوق بین‌الملل بشردوستانه و اصول عام حقوق بین‌الملل قرار می‌دهد.

درصورت قصور یا امتناع دولت اشغالگر از ایفای این تعهدات، مسئولیت به‌صورت تکمیلی متوجه «جامعه بین‌المللی و نهادهای بین‌المللی» می‌شود. در این چهارچوب، شناسایی مستقل «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» نقشی کلیدی ایفا می‌کند؛ زیرا رنج انسانی ـ آن‌گونه که پس از وقایع ۷ اکتبر ۲۰۲۳ در غزه به‌طور عریان نمایان شده است ـ را از سطح ملاحظات اخلاقی به سطح تعهدات الزام‌آور حقوقی ارتقا داده،

مبنای فعال‌سازی مسئولیت بین‌المللی و مشروعیت مداخلات بشردوستانه را فراهم می‌سازد و مانع عادی‌سازی محاصره و محرومیت می‌شود. در حقوق بین‌الملل بشردوستانه، کمک‌های بشردوستانه امتیازی اعطایی از سوی دولت اشغالگر نیست، بلکه پاسخ الزام‌آور به حقی بنیادین است که مستقیماً از کرامت انسانی جمعیت غیرنظامی سرچشمه می‌گیرد.

۴. حق بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه در اسناد بین‌المللی

اعطای کمک‌های بشردوستانه با هدف نجات جان انسان‌هایی که در معرض خطر قرار گرفته‌اند، همواره مورد تأکید اخلاق، وجدان عمومی و منادیان کرامت انسانی بوده است. این کمک‌ها در نگاه نخست، بیشتر به‌عنوان اقدامی انسان‌دوستانه و مبتنی بر ملاحظات اخلاقی تلقی شده‌اند و کمتر در قالب یک «حق» مستقل حقوقی مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ به‌گونه‌ای که عمدتاً در حد یک رفتار خیرخواهانه یا اقدام بشردوستانه باقی مانده‌اند. با این حال، بررسی دقیق اسناد بین‌المللی و تحولات حقوقی معاصر نشان می‌دهد که محروم‌سازی افراد از این‌گونه کمک‌ها ـ صرف‌نظر از زمینه وقوع آن، اعم از سوانح طبیعی یا مخاصمات مسلحانه ـ می‌تواند پیامدهای جبران‌ناپذیری به‌همراه داشته باشد و به نقض زنجیره‌ای سایر حقوق بنیادین انسان بینجامد.

در چنین وضعیتی، حقوقی چون «حق حیات» و «حق کرامت انسانی» که از حقوق ذاتی و بنیادین انسان‌ها به‌شمار می‌روند و نیز حقوقی نظیر حق بر غذا، حق مسکن و حق سلامت، به‌طور جدی نادیده گرفته می‌شوند. این امر مؤید آن است که حقوقی مانند سلامت و غذا، که به‌طور سنتی در زمره حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طبقه‌بندی می‌شوند، در ماهیت خود حقوق بشری‌اند و نقشی مستقیم و تعیین‌کننده در صیانت از حیات و کرامت انسانی ایفا می‌کنند (Kolliniati, 2019, p. 27). از این منظر، حقوق اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی مرتبط با بقا و زندگی انسان، همانند سایر حقوق و آزادی‌های بنیادین، ماهیتی مطالبه‌ای دارند و هر فرد ذی‌نفع از حق، دارای مطالبه‌ای موجه برای تضمین و تأمین آن است (قاری سیدفاطمی، ۱۳۹۳، ج ۲، ص۲۸۵).

افزون بر این، هرچند «حق دریافت کمک‌های بشردوستانه» به‌صورت صریح و مستقل در اغلب اسناد بین‌المللی تصریح نشده است، اما این حق به‌طور ضمنی و قابل استنباط از مجموعه تعهدات حقوق بشری دولت‌ها قابل استخراج است. در چهارچوب حقوق واکنش به بلایا و وضعیت‌های اضطراری، تعهدات حقوق بشری‌ای که بیشترین اهمیت را دارند، شامل حق حیات، آزادی و امنیت شخصی، حق هویت، حق برخورداری از رفتار انسانی، حق بر غذا، آب و حق بر سلامت است. اعمال و تضمین این حقوق باید همواره بر پایه اصل بنیادین عدم تبعیض و بدون هرگونه تمایز ناموجه بر اساس نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقاید سیاسی یا غیرسیاسی، منشأ ملی یا اجتماعی، دارایی، تولد یا هر وضعیت دیگر صورت گیرد (De Guttry, 2012, p.49).

۱-۴. حق بهره‌مندی از کمک بشردوستانه در منشور و قطعنامه‌های سازمان ملل

اساس «حق بر دریافت کمک‌های بشردوستانه» را می‌توان در منشور ملل متحد، قطعنامه‌های ارکان اصلی این سازمان و مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر جست‌وجو کرد. در این چهارچوب، مفهوم «رهایی از نیاز» که در بند ۳ مادّه ۱ منشور ملل متحد مورد اشاره قرار گرفته است، به‌عنوان یکی از اهداف بنیادین سازمان، مبنای هنجاری مهمی برای شناسایی و تبیین این حق به‌شمار می‌رود. افزون بر این، به موجب مواد ۵۵ و ۵۶ منشور ملل متحد، تمامی دولت‌های عضو متعهد شده‌اند که در همکاری با سازمان ملل متحد، برای تحقق اهداف مقرر در مادّه ۱ منشور، به‌ویژه احترام جهانی و مؤثر به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، اقدام کنند. مادّه ۵۵ منشور صراحتاً سازمان ملل متحد را موظف می‌سازد که در جهت ارتقای شرایط لازم برای احترام همگانی و مؤثر به حقوق بشر تلاش نماید.

از آنجا که هدف اساسی کمک‌های بشردوستانه، کاهش آلام و رنج‌های انسانی و صیانت حداقلی از کرامت انسان‌ها در شرایط بحران است، می‌توان این کمک‌ها را به‌عنوان حداقل اقدام لازم در راستای ایفای تعهدات حقوق بشری دولت‌های عضو، در چهارچوب همکاری با سازمان ملل متحد، تلقی کرد. در همین راستا، باتوجه به اینکه مهم‌ترین هدف تأسیس سازمان ملل متحد «حفظ صلح و امنیت بین‌المللی» است، بی‌توجهی به تأمین نیازهای اساسی جمعیت‌های غیرنظامی و محروم‌سازی آنان از کمک‌های بشردوستانه، می‌تواند به‌طور مستقیم تحقق این هدف بنیادین را با مخاطره مواجه سازد.

ارکان مختلف سازمان ملل متحد، ازجمله شورای امنیت، مجمع عمومی و کمیسیون پیشین حقوق بشر، در اسناد و قطعنامه‌های متعدد بر این نکته تأکید کرده‌اند که جمعیت غیرنظامی، درصورت نیاز، مستحق دریافت کمک‌های بشردوستانه است. در همین چهارچوب، دبیرکل سازمان ملل متحد در گزارش مربوط به کمک‌های فوری به سودان در سال ۱۹۶۶، هرگونه تلاش برای کم‌اهمیت جلوه‌دادن مسئولیت جامعه بین‌المللی در قبال ارائه کمک به جمعیت غیرنظامی نیازمند را تخطی از اصول بنیادین بشردوستانه دانسته و کمک‌رسانی به غیرنظامیان را از مهم‌ترین قواعد حاکم بر مخاصمات مسلحانه معرفی کرده است (هنکرتز، ۱۳۸۷، ص۳۱۸).

علاوه بر این، «حق حیات» به‌عنوان هسته مرکزی سایر حقوق بشری، در قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد، ازجمله قطعنامه‌های ۷۱۳[1] و ۷۲۱[2]، مورد توجه ویژه قرار گرفته است. همچنین شورای امنیت در قطعنامه‌های ۸۵۹[3] و ۹۰۰[4] بر ضرورت تضمین دسترسی جمعیت غیرنظامی به تسهیلات عمومی و اقلام حیاتی همچون آب، برق، سوخت و سامانه‌های

1. S/RES/713 (1991).
2. S/RES/721 (1991).
3. S/RES/859 (1993).
4. S/RES/900 (1994).

ارتباطی تأکید کرده است؛ امری که به‌روشنی پیوند میان حق حیات و حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه را آشکار می‌سازد. همچنین قطعنامه‌های ۲۷۱۲[1] و ۲۷۲۰[2] (۲۰۲۳) شورای امنیت با تمرکز بر بحران انسانی غزه، بر ضرورت حمایت از غیرنظامیان، رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه و تسهیل فوری و بدون مانع کمک‌های انسانی تأکید دارند؛ به‌ویژه قطعنامه ۲۷۱۲ خواستار وقفه‌های بشردوستانه و قطعنامه ۲۷۲۰ متضمن ایجاد سازوکار هماهنگ برای تسریع و نظارت بر ارسال کمک‌ها از طریق انتصاب هماهنگ‌کننده ارشد انسانی است.

۲-۴. حق بهره‌مندی از کمک بشردوستانه در سایر اسناد بین‌المللی

حق بر دریافت کمک‌های بشردوستانه، هرچند به‌طور صریح و مستقل در اغلب اسناد بین‌المللی مورد تصریح قرار نگرفته است، اما به‌صورت ضمنی و استنباطی از مجموعه‌ای از حقوق بنیادین بشری و تعهدات دولت‌ها قابل استخراج است. در چهارچوب حقوق واکنش به بلایا، مهم‌ترین تعهدات حقوق بشری که بیشترین اهمیت را دارند، شامل حق حیات، حق بر غذا و آب و حق بر سلامت است؛ حقوقی که تحقق دو مورد اخیر، شرط اساسی تضمین و صیانت از حق بنیادین حیات به‌شمار می‌رود.

در میان حقوق بشری، «حق حیات از چنان جایگاهی برخوردار است که هرگونه سلب آن، زیر پا گذاشتن اصول بنیادین انسانیت و در مراتب بالاتر، تخطی از قواعد آمره (Jus Cogens) محسوب می‌شود.». مادّه ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر می‌دارد: «هر کس حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد.» این حق در مادّه ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی با صراحت بیشتری مورد شناسایی قرار گرفته است؛ به‌نحوی که بر ذاتی‌بودن حق حیات برای هر انسان و لزوم حمایت قانونی از آن تأکید می‌کند. بدین

1. S/RES/2712 (2023).
2. S/RES/2720 (2023).

ترتیب، حق حیات به‌عنوان شالوده سایر حقوق بشری، جایگاهی غیرقابل تردید در نظام حقوق بین‌الملل دارد. به‌طوری که وفق مادّه ۴ میثاق مزبور قابل تعلیق نیست. تفسیر عمومی شماره ۳۶ کمیته حقوق بشر در تبیین مادّه ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، حق حیات را بنیادی‌ترین و غیرقابل تعلیق‌ترین حق بشر دانسته و آن را صرفاً به منع سلب خودسرانه حیات محدود نمی‌کند، بلکه دولت‌ها را مکلف به اتخاذ تدابیر مثبت برای تضمین زندگی همراه با کرامت، پیشگیری از مرگ‌های قابل اجتناب، تحقیق مؤثر درباره مرگ‌های مشکوک و کنترل استفاده از زور می‌داند (Human Rights Committee, 2018, paras. 2, 3, 7, 21, 27).

حق بر غذا نیز به‌عنوان یکی از حقوق اساسی بشر، پیوندی ناگسستنی با حق حیات دارد؛ چراکه هرگونه تعرض به این حق می‌تواند مستقیماً به سلب حیات انسان‌ها از طریق گرسنگی یا سوءتغذیه منجر شود. در بند ۲ مادّه ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حق بر غذا به‌عنوان یکی از عناصر «استاندارد مناسب زندگی» شناسایی شده و دولت‌های عضو به اتخاذ اقدامات فردی و بین‌المللی، ازجمله اجرای برنامه‌های خاص، برای تحقق این حق متعهد شده‌اند. افزون بر این، بند (ب) پاراگراف دوم مادّه ۱۱ به‌طور مشخص بر ضرورت توزیع غذا در سطح جهانی بر مبنای نیاز و تعهد دولت‌ها به تضمین توزیع عادلانه آن تأکید می‌ورزد. بر اساس این میثاق، حق بر غذا به‌معنای رهایی از گرسنگی و دسترسی پایدار به غذایی با کیفیت و کمیت متناسب با نیازهای تغذیه‌ای و فرهنگی افراد است (ابراهیم‌گل، ۱۳۷۸، ص۲۲۱–۲۴۳). تفسیر عمومی شماره ۱۲ درباره مادّه ۱۱ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حق بر غذای کافی را به معنای دسترسی پایدار، کافی و بدون تبعیض به غذای مناسب تعریف کرده و با تأکید بر تعهدات سه‌گانه احترام، حمایت و تحقق، گرسنگی را نقض جدی حقوق بشر تلقی می‌کند، به‌گونه‌ای که محرومیت از غذای کافی

می‌توانـد درنهایـت تهدیـدی مسـتقیم علیـه حـق حیـات محسـوب شـود (CE-SCR, 1999, paras. 6, pp.14–17).

حـق بـر غـذا بـرای نخسـتین بـار در مقیـاس جهانی در مـادّه ۲۵ اعلامیـه جهانی حقـوق بشـر مـورد شناسـایی قـرار گرفـت؛ جایـی کـه مقـرر می‌دارد هـر کـس حـق دارد از سـطح مناسـبی از زندگـی بـرای تأمیـن سـلامت و رفـاه خـود و خانـواده‌اش، ازحیـث غـذا، مسـکن، مراقبت‌هـای پزشـکی و خدمـات اجتماعـی لازم برخـوردار باشـد.[1] پـس از آن، میثـاق بین‌المللی حقـوق مدنـی و سیاسـی نیـز در مـواد ۱ و ۶، به‌ترتیـب بـا تأکیـد بـر ممنوعیـت محروم‌سـازی ملت‌هـا از وسـایل معـاش خـود و شناسـایی حـق ذاتـی حیـات، ایـن پیونـد بنیادیـن را تقویـت کـرده اسـت.

وجـود حـق بـر غـذا در سـایر سـازوکارهای بین‌المللـی نیـز به‌صراحـت بـه رسـمیت شـناخته شـده اسـت. در کنوانسـیون حقـوق کـودک، دولت‌هـای عضـو در مـادّه ۲۴ متعهـد شـده‌اند اقدامـات مناسـبی بـرای مقابلـه بـا بیماری‌هـا و سـوءتغذیه، ازجملـه تأمیـن مـواد غذایـی کافـی و آب آشـامیدنی سـالم، اتخـاذ کننـد. همچنیـن مـادّه ۲۷ ایـن کنوانسـیون، حـق تمامـی کـودکان بـه برخـورداری از اسـتاندارد مناسـب زندگـی، ازجملـه غـذای کافـی، را بـه رسـمیت می‌شناسـد. پیش‌تـر نیـز اعلامیـه حقـوق کـودک ۱۹۵۹ بـر لـزوم تأمیـن تغذیـه مناسـب بـرای کـودکان تأکیـد کـرده و بـا تصریـح بـه تقـدم کـودکان در دریافـت حمایـت و کمک در شـرایط اضطـراری، پیونـدی روشـن بـا مفهـوم امـداد بشردوسـتانه برقـرار کـرده اسـت. افـزون بـر ایـن، اعلامیـه جهانـی ریشـه‌کنی گرسـنگی و سـوءتغذیه مصـوب کنفرانـس جهانـی غـذا (۱۹۷۶)، کـه در قطعنامـه ۳۳۸۴ (XXIX) مـورخ ۱۷ دسـامبر ۱۹۷۴ بـه تأییـد مجمـع عمومـی رسـید، بـار دیگـر بـر حـق بـر غـذا تأکیـد کـرده اسـت (اسـفندیاری، ۱۳۹۳، ص۱۱). در کنوانسـیون محـو کلیـه اشـکال تبعیـض علیـه زنـان نیـز دولت‌هـای عضـو، به‌ویـژه در مـواد ۲ و ۱۲، متعهـد شـده‌اند تغذیـه کافـی زنـان را در دوره‌هـای خـاص زندگـی تضمیـن کننـد.

1. OFFICE united nation human right (ounhr/fao), 2010 “the right to adequate food” fact sheet. p.7, No.34.

پیوند ساختاری میان حق بر غذا و حق حیات، این نتیجه را به دست می‌دهد که حق بر غذا در تمامی اوضاع و احوال، ازجمله در شرایط اضطراری، مخاصمات مسلحانه و بلایای طبیعی، دارای اعتبار است و اصولاً قابل تعلیق نیست؛ چراکه هرگونه نقض این حق می‌تواند به مرگ ناشی از گرسنگی منجر شود (همان، ص۱۲)؛ ازاین‌رو ضرورت اعطای کمک‌های بشردوستانه در چنین شرایطی، به‌ویژه در زمان مخاصمات مسلحانه، مستقیماً در خدمت تضمین حق بنیادین حیات قرار می‌گیرد.

ارتباط میان حقوق بشر بنیادین و کمک‌های بشردوستانه، به‌ویژه هنگامی آشکارتر می‌شود که «حق بر حداقل‌های زندگی» مورد توجه قرار گیرد. این حق در مادّه ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر تصریح شده است؛ جایی که بر حق هر فرد به برخورداری از استاندارد مناسب زندگی، شامل غذا، پوشاک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری و نیز حق امنیت در مواقع فقدان این امور تأکید شده است.[1] همین مضمون در مادّه ۱۱ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز تکرار شده و حق هر کس به استاندارد مناسب زندگی، ازجمله غذای کافی، پوشاک و مسکن، مورد شناسایی قرار گرفته است.

در حوزه حقوق بین‌الملل بشردوستانه نیز حق جمعیت غیرنظامی به دریافت کمک‌های بشردوستانه به‌طور ضمنی اما روشن مورد شناسایی قرار گرفته است. بند نخست مادّه ۳۰ کنوانسیون چهارم ژنو مقرر می‌دارد که اشخاص مورد حمایت باید از کلیه تسهیلات لازم برخوردار باشند تا بتوانند به دولت‌های حامی، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، جمعیت‌های ملی صلیب سرخ و سایر سازمان‌هایی که ممکن است به آنان کمک کنند، مراجعه نمایند. مادّه ۲۳ کنوانسیون مذکور نیز مقرر می‌کند که طرف‌های مخاصمه باید عبور آزادانه محموله‌های امدادی بشردوستانه، ازجمله دارو،

1. International Humanitarian Assistance: disaster relief action in International Law and Organization, p.64.

تجهیزات پزشکی و اقلام ضروری برای غیرنظامیان طرف مقابل را اجازه دهند. این مادّه به‌ویژه بر تسهیل ارسال مواد غذایی، پوشاک و دارو برای کودکان، زنان باردار و مادران شیرده تأکید دارد، هرچند دولت‌ها می‌توانند برای اطمینان از استفاده صرفاً بشردوستانه این کمک‌ها نظارت‌هایی اعمال کنند. افزون بر این، دو پروتکل الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو، به‌ترتیب در مواد ۷۰ پروتکل الحاقی اول و ۱۸ پروتکل الحاقی دوم، حق جمعیت غیرنظامی نیازمند به دریافت کمک‌های بشردوستانه را مورد شناسایی قرار داده‌اند. این رویکرد در بیست‌وششمین کنفرانس بین‌المللی صلیب سرخ و هلال احمر (۱۹۹۵) نیز مورد تأکید قرار گرفت و بر حق جمعیت‌های غیرنظامی برای دریافت کمک‌های بشردوستانه مطابق با حقوق بین‌الملل بشردوستانه تصریح شد (هنکرتز، ۱۳۸۷، ص۳۱۹).

۵. حق بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه در منابع اسلامی

در منظومه فکری و ارزشی اسلام، رأفت، رحمت و نیکوکاری نسبت به بندگان خداوند جایگاهی بنیادین دارد و همه انسان‌ها به اخلاق، محبت، نوع‌دوستی، خیرخواهی و تعاون فراخوانده شده‌اند. اسلام، انسان‌ها را فارغ از دین، نژاد یا قومیت، «خانواده خداوند» تلقی می‌کند و محبوب‌ترین انسان‌ها نزد پروردگار را کسانی می‌داند که نفع بیشتری به دیگران می‌رسانند. قرآن کریم با آیاتی چون «إِنَّ اللّه يأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰)، «وَاعْمَلُوا صَالِحًا» (سبأ: ۱۱) و «وَافْعَلُوا الْخَيرَ» (حج: ۷۷)، مسلمانان را به انجام اعمال صالح و خیر عمومی فراخوانده و تلاش مستمر برای بهروزی کل بشریت را امری مطلوب و مورد تأکید دین قرار داده است.

نکته حائز اهمیت آن است که این دستورهای اخلاقی و هنجاری، اختصاص به جامعه مسلمانان ندارد، بلکه تمامی انسان‌ها را دربرمی‌گیرد. از این‌رو، بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه، در منطق اسلامی، حقی عام

و فراگیر است که شامل همه افراد ـ اعم از مسلمان و غیرمسلمان ـ می‌شود. این شمول عام، به‌ویژه در شرایط اضطراری که حیات انسان‌ها در معرض خطر قرار می‌گیرد، جلوه‌ای روشن‌تر می‌یابد و مبنای الزام‌آور پیدا می‌کند.

قرآن کریم همکاری و تعاون با غیرمسلمانان را، در چهارچوب تقوا و احسان، نه‌تنها مجاز بلکه واجب می‌داند. خداوند در این زمینه می‌فرماید: «وَلا یجْرِمَنَّکم شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوکمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (مائده: ۲). براین‌اساس، حتی دشمنی، کینه یا خصومت نیز نمی‌تواند توجیه‌کننده محروم‌سازی انسان‌ها از نیکی، احسان و حمایت‌های حیاتی باشد؛ بنابراین هر انسان صرف‌نظر از رفتار یا باورهایش، به اعتبار انسان بودن، شایسته بهره‌مندی از نیکی و احسان دیگران است؛ به‌ویژه هنگامی که در وضعیتی اضطراری قرار دارد که حق حیات او را به‌طور جدی تهدید می‌کند (قربان‌نیا، ۱۳۹۳، ص۱۲۸).

در فقه اسلامی، اهمیت امداد و یاری‌رسانی به انسان‌های آسیب‌دیده و مصیبت‌زده تا آنجاست که از آن به‌عنوان «واجب کفایی» یاد شده است؛ واجبی که درصورت ترک آن توسط همگان، مسئولیت شرعی متوجه جامعه خواهد بود. این حکم فقهی، ازحیث ماهیت و کارکرد، با تکلیف دولت‌ها در حقوق بین‌الملل برای ارائه و تسهیل کمک‌های بشردوستانه، هم‌پوشانی کامل دارد. مبنای مشترک این حق و تکلیف، «اصل کرامت ذاتی انسان» و قاعده بنیادین «وجوب حفظ نفس محترمه» است؛ اصلی که بر اساس آن، صیانت از جان انسان‌ها، فارغ از هرگونه تمایز، اولویتی مطلق و غیرقابل تعلیق به‌شمار می‌رود.

۱ـ۵. اصل کرامت بشری

اصل کرامت انسانی، مهم‌ترین اصل مبنایی و پایه‌گذار نظام بین‌المللی حقوق بشر است؛ به‌گونه‌ای که تمامی حقوق بشر از آن ناشی می‌شود و انکار کرامت انسان، درنهایت به نفی انسانیت می‌انجامد (حسینی، ۱۳۹۷،

ص۷۰). ایـن اصـل بنیادیـن، در آموزه‌هـای اسـلامی، به‌ویـژه در قـرآن کریـم، جایگاهـی محـوری دارد و به‌عنـوان مبنـای شناسـایی حقـوق ذاتـی انسـان مـورد تأکیـد قـرار گرفتـه اسـت.

ازمنظـر قـرآن مجیـد، کرامـت موهبتـی الهـی اسـت کـه در میـان مخلوقـات ظاهـری خداونـد، اختصاصـاً بـه انسـان اعطـا شـده و هیـچ موجـود زمینـی دیگـری بـه ایـن شـرافت توصیـف نشـده اسـت. قـرآن کریـم در سـوره اسـراء، آیـه ۷۰ می‌فرمایـد: «وَلَقَـدْ كَرَّمْنَـا بَنِـی آدَمَ...».

ایـن آیـه به‌روشـنی بـر کرامـت ذاتـی انسـان دلالـت دارد؛ کرامتـی کـه منشـأ حقـوق طبیعـی و بنیادیـن اوسـت و انسـان، بماهـو انسـان و صرف‌نظـر از هـر وصـف عارضـی، از آن برخـوردار اسـت.

باتوجـه بـه اطـلاق تعبیـر «بنی‌آدم»، ایـن کرامـت، مطلـق، جهان‌شـمول و مبـرا از هرگونـه تقییـد بـه نـژاد، ملیـت، مذهـب، زمـان و مـکان خـاص اسـت؛ ازایـن‌رو همـه انسـان‌ها بـدون اسـتثنا، واجـد ایـن کرامت‌انـد (عثمـان التویجـری، ۱۴۱۹، ص۱۲۱). چنیـن کرامتـی، صرفـاً یـک ارزش اخلاقـی انتزاعـی نیسـت، بلکـه دارای آثـار حقوقـی مشـخص اسـت و اقتضـا می‌کنـد کـه انسـان، در شـرایط عـادی و به‌ویـژه در وضعیت‌هـای اضطـراری، از حداقل‌هـای لازم بـرای بقـا، حیـات شـرافتمندانه و صیانـت از جـان برخـوردار باشـد.

براین‌اسـاس، کرامـت ذاتـی انسـان به‌عنـوان یـک کرامـت تکوینـی و اعطایـی، مبنـای شناسـایی حقوقـی قـرار می‌گیـرد کـه ازجملـه مهم‌تریـن آنهـا، حـق بـر حفـظ حیـات و لـوازم ضـروری آن اسـت. در شـرایطی کـه حیـات انسـان‌ها در اثـر جنـگ، اشـغال، محاصـره یـا بلایـای طبیعـی در معـرض تهدیـد قـرار می‌گیـرد، ایـن حـق، به‌طـور منطقـی و ضـروری، در قالـب «حـق دریافـت کمک‌هـای بشردوسـتانه» متجلـی می‌شـود. بـه بیـان دیگـر، حـق بـر بهره‌منـدی از کمک‌هـای بشردوسـتانه، جلـوه عینـی و عملـی اصـل کرامـت انسـانی در وضعیت‌هـای اضطـراری اسـت.

علامـه طباطبایـی در تفسـیر آیـه ۷۰ سـوره اسـراء تصریـح می‌کنـد کـه مقصـود

از «بنی‌آدم»، عموم نوع بشر ـ اعم از مؤمن، مشرک و کافر ـ است و آیه در مقام بیان کرامت نوع انسان است، نه صرفاً انسان‌های صالح (طباطبایی، ۱۳۷۴، صص۱۵۵—۱۵۶). این تفسیر، شمول حق ناشی از کرامت انسانی را تقویت کرده و هرگونه تبعیض در برخورداری از حقوق بنیادین، ازجمله حق دریافت کمک‌های حیاتی، را نفی می‌کند.

در فقه اسلامی نیز اصل کرامت انسانی، نقش تعیین‌کننده‌ای در استنباط قواعد حقوقی دارد؛ به‌گونه‌ای که می‌توان بر مبنای آن، قاعده‌ای مستقل باعنوان «وجوب تکریم الانسان» تدوین کرد (ارژنگ، ۱۳۹۴، ص۵۱). این قاعده، نه‌تنها لزوم احترام به شخصیت انسانی، بلکه الزام به تأمین شرایط لازم برای حفظ جان و بقای او را نیز دربرمی‌گیرد. از همین رو، فقهایی چون شهید ثانی، با استناد به کرامت ذاتی انسان، وقف بر غیرمسلمان را جایز دانسته‌اند و بر این نکته تأکید کرده‌اند که انسان، به اعتبار فرزند آدم بودن، شایسته حمایت و بهره‌مندی از منافع حیاتی است[1] (شهید ثانی، ج ۵، ص۳۳۴).

علاوه بر این، قرآن کریم با نهی صریح از تعرض به جان و مال انسان‌ها، هرگونه اقدام یا ترک فعلی را که به تهدید حیات انسان منجر شود، مصداق نقض کرامت انسانی می‌داند (نساء، ۲۹—۳۰). براین‌اساس، امتناع از ارائه یا تسهیل کمک‌های بشردوستانه در شرایطی که جان انسان‌ها در خطر است، نه‌تنها یک قصور اخلاقی، بلکه نقض صریح کرامت انسانی و حقوق ناشی از آن محسوب می‌شود.

در نتیجه، می‌توان با استناد به اصل کرامت ذاتی انسان در آموزه‌های اسلامی، این گزاره را به‌صورت قاعده‌مند مطرح کرد که حق دریافت کمک‌های بشردوستانه، یکی از حقوق بنیادین و غیرقابل سلب انسان‌هاست و در شرایط مخاصمات مسلحانه و بلایا، تکلیفی الزام‌آور برای دولت‌ها،

۱. «و کذا الوقف علی أهل الذمّة أنفسهم، فإنّه بذاته لا یستلزم المعصیة، إذ نفعهم ـ من حیث الحاجة و أنّهم عبادالله و من جملة بنی آدم المکرّمین و من حیث یجوز أن یتولّد منهم المسلمون ـ لا معصیة فیه»

طرف‌های درگیر و جامعه بین‌المللی ایجاد می‌کند؛ تکلیفی که ریشه در قاعده «وجوب تکریم انسان» و «وجوب حفظ نفس محترمه» دارد و هیچ تمایزی را بر اساس دین، نژاد یا تابعیت برنمی‌تابد.

۲ـ۵. وجوب حفظ نفس محترمه

یکی از مهم‌ترین حقوق بنیادینی که می‌توان بر پایه آن، «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» را توجیه، تثبیت و صورت‌بندی حقوقی کرد، حق بر حیات است. در اندیشه اسلامی، حق حیات جایگاهی محوری دارد و اساس و شالوده بسیاری از احکام فقهی بر صیانت از آن استوار شده است (حامدالعالم، ۱۹۹۴، ص۱۶۱ـ۱۶۳). با اتخاذ رویکردی اثباتی نسبت به این حق، می‌توان نشان داد که کمک‌های بشردوستانه، صرفاً اقدامی احسانی یا اخلاقی نیست، بلکه پاسخ حقوقی الزام‌آور به حق حیات انسان‌ها در شرایط اضطراری است.

در فقه اسلامی، حرمت نفس و حق حیات، حقی عام، مطلق و فراگیر است که همه انسان‌ها را بدون هیچ‌گونه تمایز ازحیث جنسیت، نژاد، رنگ یا دین دربرمی‌گیرد. از این منظر، میان مسلمان و غیرمسلمان تفاوتی وجود ندارد؛ زیرا هر انسانی، مادام که مستوجب سلب حمایت کیفری نشده باشد، از حرمت جان برخوردار است و خون او محترم شمرده می‌شود (سید سابق، ۱۹۷۱، ج ۱، ص۵۰۷). به همین دلیل، جان و مال غیرمسلمانانی که در قلمرو نظم حقوقی اسلامی زندگی می‌کنند، مصون از هرگونه تعدی و تجاوز است (غزالی، ۲۰۰۳، ص۴۷). این اطلاق، مستقیماً به این معناست که حق دریافت کمک‌های حیاتی نیز حقی عام و غیرقابل تبعیض است.

نجات جان انسان، در منطق قرآن کریم، ارزشی هم‌سنگ نجات بشریت تلقی شده است. آیه ۳۲ سوره مائده با تصریح به این معنا که «وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»، نجات انسان از خطر مرگ را واجد جایگاهی استثنایی می‌داند (غفاری فارسانی، ۱۳۹۴، ص۲۶ـ۲۷). در تفسیر این آیه،

امـام باقـر مصادیـق احیـاء را نجـات انسـان از مخاطراتـی چـون آتش‌سـوزی و غرق‌شـدن دانسـته اسـت (مازندرانی، ۱۳۴۲، ج۹، ص۹۸). این تفسـیر به‌روشـنی نشـان می‌دهـد کـه یاری‌رسـانی بـه انسـان‌ها در وضعیت‌هـای تهدیدکننـده حیـات، واجـب شـرعی و در نتیجـه، مسـتند حـق آنـان بـرای دریافـت ایـن یـاری اسـت.

در روایـات متعـدد نیـز جایـگاه ممتـاز جـان انسـان مـورد تأکیـد قـرار گرفتـه و هرگونـه تعـرض بـه آن به‌شـدت نکوهـش شـده اسـت. ازجملـه امـام صـادق می‌فرمایـد: «مَـنْ قَتَـلَ نَفْسَـهُ مُتَعَمِّـداً فَهُـوَ فِـی نَـارِ جَهَنَّـمَ خَالِـداً فِیهَـا» (حـرّ عاملـی، ج ۲۹، ص۲۴).

مفهـوم مخالـف ایـن دسـته از روایـات آن اسـت کـه حفـظ جـان انسـان، نه‌تنهـا واجـب، بلکـه در زمـره والاتریـن تکالیـف شـرعی قـرار دارد و تـرک آن، درصـورت امـکان، موجب مسـئولیت اسـت.

ایـن مبنـای قرآنـی و روایـی در فقـه اسـلامی، در قالـب «قاعـده وجـوب حفـظ نفـس محترمـه» صورت‌بنـدی شـده اسـت. هرچنـد ایـن قاعـده کمتـر به‌عنـوان قاعـده‌ای مسـتقل مـورد بحـث نظام‌منـد قـرار گرفتـه، امـا فقهـا در ابـواب گوناگـون فقهـی ـ ازجملـه در بحـث التقـاط لقیـط (خمینـی، ۱۴۳۴، ج ۲، ص۲۵۲) و وجـوب کمـک بـه عطشـان و مضطـر (محقـق حلّـی، ۱۴۰۸، ج ۲، ص۱۸۲) ـ بـرای اثبـات الـزام بـه نجـات جـان انسـان در معـرض خطـر بـه آن اسـتناد کرده‌انـد. ایـن اسـتنادها نشـان می‌دهـد کـه در فقـه اسـلامی، حفـظ جـان، نـه امـری اختیاری، بلکـه تکلیفـی الـزام‌آور اسـت.

قاعـده اضطـرار نیـز ایـن منطـق را تکمیـل می‌کنـد. بـر اسـاس فقـه اسـلامی، شـخص مضطـر مجـاز اسـت، حتـی بـدون اذن مالـک، بـه انـدازه ضـرورت در مـال دیگـری تصـرف کنـد، درحالی‌کـه چنیـن تصرفـی در شـرایط عـادی ممنـوع و حتـی جرم‌انگارانـه اسـت؛[1] از همیـن رو، نبـود اضطـرار و فقـدان قحطـی از شـرایط اجـرای حـد سـرقت شـمرده شـده اسـت (طوسـی، ۱۳۸۷، ج۸، ص۳۳).

۱. «و لایحل مال امرء مسلم الا بطیب نفسه».

این حکم فقهی، به‌روشنی بیانگر آن است که حق حیات، بر حق مالکیت تقدم دارد و در وضعیت تهدید حیات، نظام حقوقی اسلامی به‌طور صریح جانب انسان در معرض خطر را می‌گیرد.

از سوی دیگر، فقه اسلامی صرفاً به اعطای حق به شخص مضطر اکتفا نکرده، بلکه تکلیف متقابل بر دیگران برای یاری‌رسانی نیز مقرر کرده است. شهید ثانی در مسالک الافهام، در بحث وجوب اطعام مضطر، تصریح می‌کند که اگر مالک خود درحالت اضطرار نباشد، اطعام فرد مضطر بر او واجب است، خواه آن شخص مسلمان باشد یا غیرمسلمان[1] (شهید ثانی، ۱۴۲۳، ج۱۲، ص۱۱۸). این تصریح فقهی، به‌روشنی نشان می‌دهد که در برابر اضطرار، حق دریافت کمک برای مضطر و تکلیف الزام‌آور برای دیگران به‌طور هم‌زمان شکل می‌گیرد.

براین‌اساس، می‌توان نتیجه گرفت که ازمنظر فقه اسلامی، حفظ جان انسان از واجبات قطعی و غیرقابل تعطیل است (نجفی، ۱۳۶۰، ج۵، ص۱۱۴) و لازمه منطقی و حقوقی این وجوب، شناسایی حق بر دریافت کمک‌های بشردوستانه برای انسان‌ها در شرایط بلایا، قحطی و مخاصمات مسلحانه است؛ حقی که مستقیماً از قاعده «وجوب حفظ نفس محترمه» ناشی می‌شود و برای اشخاص، جامعه و حاکمیت، تعهدی الزام‌آور در جهت ارائه، پذیرش و تسهیل کمک‌های بشردوستانه ایجاد می‌کند.

نتیجه

در پرتو بررسی اسناد حقوق بین‌الملل حقوق بشر، حقوق بین‌الملل بشردوستانه و همچنین مبانی فقه اسلامی، می‌توان دریافت که بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه صرفاً رفتاری مبتنی بر ترحم یا ملاحظات اخلاقی نیست، بلکه حقی است که ریشه در پیوند بنیادین میان حق حیات و کرامت

۱. «و ان لم یکن المالک مضطرا الیه فعلیه اطعام المضطر مسلما کان ام ذمیا ام مستامنا ...».

انسانی دارد. هنگامی که حیات، سلامت و شأن انسانی در اثر مخاصمات مسلحانه، اشغال، محاصره یا بحران‌های گسترده انسانی در معرض تهدید قرار می‌گیرد، تأمین نیازهای اساسی نظیر غذا، آب، دارو و سرپناه از سطح توصیه‌های اخلاقی فراتر رفته و به تعهدی حقوقی و الزام‌آور برای دولت‌ها ـ به‌ویژه قدرت‌های اشغالگر ـ و در مرتبه بعد برای جامعه بین‌المللی تبدیل می‌شود؛ ازاین‌رو محروم‌سازی عامدانه غیرنظامیان از دسترسی به کمک‌های بشردوستانه یا ایجاد موانع در مسیر آن می‌تواند نه‌تنها نقض قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه، بلکه تعرضی جدی به حقوق بنیادین بشر تلقی شده و موجب مسئولیت بین‌المللی گردد.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شناسایی «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» به‌عنوان حقی بشری و قابل مطالبه، برای تضمین حیات و کرامت انسان در شرایط بحرانی ضرورتی حقوقی دارد. هرچند این حق در بسیاری از اسناد بین‌المللی و منابع اسلامی به‌صورت مستقل و صریح بیان نشده است، اما به‌طور منطقی از دو حق بنیادین و غیرقابل تعلیق یعنی حق حیات و حق کرامت انسانی استنتاج می‌شود؛ زیرا بدون تأمین حداقل نیازهای حیاتی، این حقوق از محتوای واقعی و قابلیت تحقق عملی تهی خواهند شد. در همین چهارچوب، حقوق بین‌الملل بشردوستانه ـ به‌ویژه در قالب کنوانسیون چهارم ژنو و مقررات ناظر بر سرزمین‌های اشغالی ـ تأمین نیازهای اساسی جمعیت غیرنظامی را از تعهدات اولیه قدرت اشغالگر می‌داند و درصورت قصور یا امتناع از انجام این تعهد، مسئولیت تکمیلی را متوجه جامعه بین‌المللی و نهادهای بشردوستانه می‌سازد. بررسی وضعیت نوار غزه نیز نشان می‌دهد که محاصره، محدودسازی و ممانعت از ورود کمک‌های بشردوستانه می‌تواند نمونه‌ای از نقض این تعهدات و تهدیدی جدی علیه حقوق بنیادین غیرنظامیان، به‌ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر همچون کودکان و زنان، تلقی شود.

ازمنظر فقه و شریعت اسلامی نیز انسان بماهو انسان دارای کرامت ذاتی است و حفظ جان او از مهم‌ترین تکالیف شرعی به‌شمار می‌آید. قواعدی مانند «وجوب حفظ نفس محترمه»، اصل کرامت انسانی و آموزه‌های گسترده در باب تعاون و یاری‌رسانی به نیازمندان، مبنایی الزام‌آور برای حمایت از انسان‌های در معرض خطر فراهم می‌آورد و این تکلیف را فارغ از دین، نژاد یا ملیت افراد متوجه اشخاص و حکومت‌ها می‌کند. بدین ترتیب، مبانی اسلامی نیز همسو با قواعد حقوق بین‌الملل، بر حق همگانی انسان‌ها برای برخورداری از کمک‌های بشردوستانه تأکید داشته و ضرورت حمایت از انسان در شرایط اضطرار را مورد تأیید قرار می‌دهد.

بحران گرسنگی در غزه نمونه‌ای عینی از فوریت این مسئله است؛ جایی که محدودیت‌های گسترده بر ورود و توزیع مواد غذایی، دارو و سایر اقلام حیاتی، خطر سوءتغذیه و قحطی را برای بخش قابل توجهی از جمعیت غیرنظامی، به‌ویژه کودکان، افزایش داده است. این وضعیت نشان می‌دهد که دسترسی به کمک‌های بشردوستانه پیوندی مستقیم با بقای انسان‌ها دارد و محروم‌سازی از آن می‌تواند به نقض جدی حق حیات و کرامت انسانی بینجامد؛ ازاین‌رو شناسایی و تثبیت «حق بر کمک‌های بشردوستانه» به‌عنوان حقی مستقل و قابل مطالبه، ضرورتی نظری و عملی در نظام حقوق بین‌الملل معاصر محسوب می‌شود؛ ضرورتی که می‌تواند مانع از عادی‌سازی گرسنگی به‌عنوان پیامد یا ابزار مخاصمه شده و حمایت مؤثر از غیرنظامیان را در کانون تعهدات حقوقی دولت‌ها قرار دهد.

درنهایت، این پژوهش بر آن است که «حق بر بهره‌مندی از کمک‌های بشردوستانه» باید با صراحت بیشتری در اسناد الزام‌آور بین‌المللی، رویّه نهادهای نظارتی و آرای مراجع قضایی بین‌المللی شناسایی و تثبیت شود و سازوکارهای اجرایی مؤثری برای تضمین تحقق آن، به‌ویژه در شرایط محاصره، اشغال و مخاصمات مسلحانه، پیش‌بینی گردد. تنها از این رهگذر

می‌تـوان رنـج انسـانی را از سـطح توصیه‌هـای اخلاقـی فراتـر بـرد و آن را در چهارچـوب تعهـد، مسـئولیت و پاسـخ‌گویی حقوقـی قـرار داد و از عادی‌شـدن گرسـنگی، محرومیـت و اسـتفاده از نیازهـای حیاتـی انسـان‌ها به‌عنـوان ابـزار فشـار در منازعـات معاصـر جلوگیـری کـرد.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد.

سهم نویسنده در پژوهش

نویسـنده مسـئولیت کامـل طراحـی، اجـرا، نـگارش و تأییـد نهایـی مقالـه را بـر عهـده داشـته اسـت.

تضاد منافع

نویسـنده اعـلام می‌دارنـد کـه هیـچ تضـاد منافعـی در رابطـه بـا نویسـندگی و یـا انتشـار ایـن مقالـه نـدارد.

منابع فارسی و عربی

ابراهیم‌گل، علیرضا. (۱۳۷۸). حق غذا: پیش‌شرط تحقق سایر حقوق. *مجله حقوقی بین‌المللی*، (۳۹)، ۲۲۱ـ۲۴۳.

ارژنگ، اردوان، و دهقان سیمکانی، مهدی. (۱۳۹۴). قاعده وجوب تکریم انسان در فقه و حقوق اسلامی. *مطالعات اسلامی: فقه و اصول*، (۱۰۰)، ۳۳ـ۵۴.

اسفندیاری، چنگیز، و میرعباسی، سیدباقر. (۱۳۹۳). حق دسترسی به غذا در مخاصمات ازمنظر موازین حقوق بین‌الملل. *مجله حقوقی دادگستری*، (۷۸)، ۷ـ۳۵.

التویجری، عبدالعزیزبن‌عثمان. (۱۴۱۹ق). مجله دراسات تقریبیة (الکرامة الإنسانیة فی ضوءالمبادئ الإسلامیه). *مجله رسالةالتقریب*، (۲۱)، ۱۱۶ـ۱۳۳.

حامد العالم، یوسف. (۱۹۹۴م). *المقاصدالعامة للشریعةالإسلامیة* (چاپ دوم). ریاض: دارالعالمیة للکتاب الإسلامیه.

حرّ عاملی، محمدبن‌حسن. (۱۴۱۲ق). *وسائل‌الشیعة* (جلد ۲۹، باب ۵، باب تحریم قتل‌الإنسان نفسه). قم: مؤسسه آل‌البیت.

حسینی، سیدابراهیم. (۱۳۹۷). شاخصه‌های کرامت انسانی در نظام اسلامی. *فصلنامه تحقیقات*

بنیادین علوم انسانی، (۱۰)، ۶۱ـ۹۱.

حلّی (محقق حلّی)، نجم‌الدین جعفربن‌حسن. (۱۴۰۸ق). *شرائع‌الإسلام فی مسائل الحلال والحرام* (جلد ۲، چاپ دوم). قم: مؤسسه اسماعیلیان.

خمینی، سیدروح‌اللّه. *تحریرالوسیلة* (جلد ۲). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

سابق، سید. (۱۹۷۱م). *فقه‌السنة*. بیروت: دارالکتاب العربی.

طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیرالقرآن* (ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، چاپ پنجم، جلد ۱۳). قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

طوسی، محمدبن‌حسن. (۱۳۸۷ق). *المبسوط* (جلد ۸). تهران: المکتبةالمرتضویه.

عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین‌بن‌علی. (۱۴۲۳ق). *مسالک‌الأفهام إلی تنقیح الشرائع‌الإسلام*. قم: مؤسسة المعارف‌الإسلامیه.

غزالی، محمد. (۲۰۰۳م). *حقوق‌الإنسان بین تعالیم‌الإسلام و إعلان الأمم‌المتحدة* (چاپ پنجم). قاهره: نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزیع.

غفاری فارسانی، بهنام. (۱۳۹۴). تکلیف به نجات افراد در معرض خطر و ضمانت اجراهای آن در آرای فقهای امامیه. *فصلنامه قضاوت*، (۸۴)، ۲۵ـ۴۷.

قاری سیدفاطمی، سیدمحمد. (۱۳۹۳). *حقوق بشر در جهان معاصر، جستارهایی تحلیلی از حق‌ها و آزادی‌ها* (جلد ۲). تهران: میزان.

قربان‌نیا، ناصر. (۱۳۹۳). تعهد دولت‌ها به ارائه و پذیرش کمک‌های بشردوستانه. *فصلنامه حقوق تطبیقی*، (۱۰۲)، ۲۱ـ۴۴.

مازندرانی، محمدصالح. (۱۳۴۲). *شرح الکافی* (جلد ۹). بی‌جا: المکتبة الإسلامیه.

مستقیمی، بهرام. (۱۳۸۶). شناخت مفهوم کمک بشردوستانه. در نسرین مصفا و دیگران، *چالش‌های کمک‌های بشردوستانه در خاورمیانه*. تهران: وزارت امور خارجه.

نجفی، محمدحسن. (۱۳۶۰). *جواهرالکلام فی شرحِ شرائعِ‌الاسلام*. بیروت: دار إحیاء التراث‌العربی.

هنکرتز، ژان ماری، و دوسوالدبک، لوئیس. (۱۳۸۷). *حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی* (ترجمه دفتر امور بین‌الملل قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ). تهران: مجمع علمی فرهنگی مجد.

یزدانی، عاطفه. (۱۳۹۳). *حقوق بین‌الملل بشردوستانه و چالش‌های امدادرسانی در مخاصمات مسلحانه* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران.

منابع انگلیسی

Breau ,S .C & ,.Carr ,I .M .(2013) .*Humanitrian Aid and Corruption working papers series of SSRN* (Working Paper, p. 2). SSRN. http://www.papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1481662

Federal Department of Foreign Affaires (FDFA). (2011). *Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict: Handbook on the Normative Framework* (p. 5). Swiss: FDFA.

Global Humanitarian Assistance Report. (2013). p. 107. http://www.globalhumanitarianassistance.org

Heintz, H. J., & Zwitter, A. (2011). *International law and humanitarian Assistance, ACrosscut Through Legal Issues Pertaining to Humanitarianism*. London: Springer.

Department for Culture, Media and Sport (DCMS). (2014). *Humanitarian Assistance Strategic Guidance: Building capability to look after people affected by emergencies* (p. 13). UK: DCMS. http://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61220/final-humantarian-assistance-guidance.pdf

International Committee of the Red Cross (ICRC). (2010). *Gaza closure: not another year! Official legal position and statements*. Geneva: ICRC.

Macalister Smith, P. (1985). *International Humanitarian Assistance: disaster relief action in international law and organization*. Dordrecht: Springer.

International Committee of the Red Cross (ICRC). (2020). *Commentary on the Fourth Geneva Convention: Article 55 – Food and medical supplies for the population*. Cambridge University Press. https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-55/commentary/2020

Nagvi, Y. (2012). Humanitrian Assistance in Armed Conflict. *International Review of the Red Cross* (*IRRC*), 86(856), 879-916.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR/FAO). (2010). *The right to adequate food* (Fact Sheet No. 34, p. 7). Geneva: United Nations.

UN Security Council. (1991). *Resolution 713 (1991)* (S/RES/713 (1991)). New York: United Nations.

UN Security Council. (1991). *Resolution 721 (1991)* (S/RES/721 (1991)). New York: United Nations.

UN Security Council. (1993). *Resolution 859 (1993)* (S/RES/859 (1993)). New York: United Nations.

UN Security Council. (1994). *Resolution 900 (1994)* (S/RES/900 (1994)). New York: United Nations.

UNICEF & World Food Programme. (2025). *Risk of famine for children across Gaza*.

UNICEF. (2025). *Over 5,000 children diagnosed with malnutrition in Gaza Strip in May*. New York: UNICEF.

UN Security Council. (2023, December 22). *Resolution 2720 (2023)* (S/RES/2720 (2023)). https://undocs.org/S/RES/2720(2023)

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. New York: United Nations General Assembly.

World Food Programme. (2024). *Gaza food security update*. Rome: WFP.

World Health Organization. (2023). *Health cluster bulletin: Gaza Strip*. Geneva: WHO.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (1999). *General Comment No. 12: The right to adequate food (Art. 11 of the Covenant)*. United Nations.

Human Rights Committee. (2018). *General Comment No. 36: Article 6 – Right to life* (CCPR/C/GC/36). United Nations.

United Nations General Assembly. (1991, December 19). *Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations* (A/RES/46/182). https://undocs.org/A/RES/46/182

United Nations. (2024, January 8). *Report of the Special Rapporteur on the right to food* (A/HRC/55/50). Geneva: United Nations Human Rights Council.

International Court of Justice. (2024, January 26). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order on the request for the indication of provisional measures*. https://www.icj-cij.org/case/192

United Nations. (2024, March 25). *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967* (A/HRC/55/73). Geneva: United Nations Human Rights Council.

International Court of Justice. (2024, March 28). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order on additional provisional measures*. https://www.icj-cij.org/case/192

References

Ebrahim-Gol ,A" .(1999) .The Right to Food :A Prerequisite for the Realization of Other Rights ".*International Law Review*, 39, 221–243. [In Persian]

Arzhang, A., & Dehghan Simkani, M. (2015). "The Rule of the Obligation to Honor Humans in Islamic Jurisprudence and Law." *Islamic Studies: Jurisprudence and Principles*, 100, 33–54. [In Persian]

Esfandiari, C., & Mir-Abbasi, S. B. (2014). "The Right of Access to Food in Conflicts from the Perspective of International Law Standards." *The Judiciary Law Journal*, 78, 7–35. [In Persian]

Al-Tuwaijri, A. O. (1998). "Human Dignity in the Light of Islamic Principles." *Risalat al-Taqrib*, 21, 116–133. [In Arabic]

Hamed al-Alam, Y. (1994). *The General Objectives of Islamic Sharia* (2nd ed.). Riyadh: International Islamic Publishing House. [In Arabic]

Al-Hurr al-Amili, M. H. (1991). *Wasa'il al-Shia* (Vol. 29). Qom: Aal al-Bayt Institute. [In Arabic]

Hosseini, S. E. (2018). "Indicators of Human Dignity in the Islamic System." *Fundamental Research in Humanities*, 10, 61–91. [In Persian]

Al-Hilli (Muhaqqiq al-Hilli), N. J. H. (1987). *Shara'i al-Islam fi Masa'il al-Halal wa al-Haram* (Vol. 2, 2nd ed.). Qom: Ismalian Institute. [In Arabic]

Khomeini, S. R. *Tahrir al-Wasilah* (Vol. 2). Tehran: Institute for Publication and Compilation of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]

Sabiq, S. (1971). *Fiqh al-Sunnah*. Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. [In Arabic]

Tabataba'i, S. M. H. (1995). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an* (S. M. B. Mousavi Hamedani, Trans., 5th ed., Vol. 13). Qom: Teachers Association of Qom Seminary. [In Persian]

Al-Tusi, M. H. (1967). *Al-Mabsut* (Vol. 8). Tehran: Al-Maktabah al-Murtadaviyyah. [In Arabic]

Al-Amili (Shahid al-Thani), Z. A. (2002). *Masalik al-Afham ila Tanqih Shara'i al-Islam*. Qom: Islamic Knowledge Institute. [In Arabic]

Al-Ghazali, M. (2003). *Human Rights Between the Teachings of Islam and the Declaration of the United Nations* (5th ed.). Cairo: Nahdet Misr. [In Arabic]

Ghaffari Farsani, B. (2015). "The Duty to Rescue Endangered Individuals and Its Sanctions in Imami Jurisprudential Rulings." *Ghezavat Quarterly*, 84, 25–47. [In Persian]

Ghari Seyed Fatemi, S. M. (2014). *Human Rights in the Contemporary World: Analytical Essays on Rights and Freedoms* (Vol. 2). Tehran: Mizan. [In Persian]

Ghorbanniya, N. (2014). "The Obligation of States to Provide and Accept Humanitarian Assistance." *Comparative Law Quarterly*, 102, 21–44. [In Persian]

Mazandarani, M. S. (1963). *Sharh al-Kafi* (Vol. 9). Al-Maktabah al-Islamiyyah. [In Arabic]

Mostaqimi, B. (2007). "Understanding the Concept of Humanitarian Assistance." In N. Mosaffa et al. (Eds.), *Challenges of Humanitarian Assistance in the Middle East*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]

Najafi, M. H. (1981). *Jawahir al-Kalam fi Sharh Shara'i al-Islam*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic]

Henckaerts, J. M., & Doswald-Beck, L. (2008). *Customary International Humanitarian Law* (International Affairs Office of the Judiciary of the I.R. Iran & ICRC, Trans.). Tehran: Majd Scientific and Cultural Association. [In Persian]

Yazdani, A. (2014). *International Humanitarian Law and the Challenges of Relief Operations in Armed Conflicts* (Master's thesis). Islamic Azad University, Central Tehran Branch. [In Persian]

Breau, S. C., & Carr, I. M. (2013). *Humanitarian Aid and Corruption*. SSRN Working Paper Series.

Federal Department of Foreign Affairs (FDFA). (2011). *Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict: Handbook on the Normative Framework*. Swiss Federal Department of Foreign Affairs.

Global Humanitarian Assistance Report. (2013).

Heintz, H. J., & Zwitter, A. (2011). *International Law and Humanitarian Assistance: A Crosscut Through Legal Issues Pertaining to Humanitarianism*. London: Springer.

Department for Culture, Media and Sport (DCMS). (2014). *Humanitarian Assistance Strategic Guidance: Building Capability to Look After People Affected by Emergencies*. UK.

International Committee of the Red Cross (ICRC). (2010). *Gaza Closure: Not Another Year! Official Legal Position and Statements*.

Macalister-Smith, P. (1985). *International Humanitarian Assistance: Disaster Relief Action in International Law and Organization*. Dordrecht: Springer.

International Committee of the Red Cross (ICRC). (2020). *Commentary on the Fourth Geneva Convention: Article 55 – Food and Medical Supplies for the Population*. Cambridge University Press.

Naqvi, Y. (2012). "Humanitarian Assistance in Armed Conflict." *International Review of the Red Cross*, 86(856), 879–916.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights & Food and

Agriculture Organization (OHCHR/FAO). (2010). *The Right to Adequate Food* (Fact Sheet No. 34).

UN Security Council. (1991). *Resolution 713 (1991)*.

UN Security Council. (1991). *Resolution 721 (1991)*.

UN Security Council. (1993). *Resolution 859 (1993)*.

UN Security Council. (1994). *Resolution 900 (1994)*.

UNICEF & World Food Programme. (2025). *Risk of Famine for Children Across Gaza*.

UNICEF. (2025). *Over 5,000 Children Diagnosed with Malnutrition in Gaza Strip in May*. New York: UNICEF.

UN Security Council. (2023). *Resolution 2720 (2023)*.

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. New York: United Nations General Assembly.

World Food Programme. (2024). *Gaza Food Security Update*. Rome: WFP.

World Health Organization. (2023). *Health Cluster Bulletin: Gaza Strip*. Geneva: WHO.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (1999). *General Comment No. 12: The Right to Adequate Food (Art. 11 of the Covenant)*. United Nations.

Human Rights Committee. (2018). *General Comment No. 36: Article 6 – Right to Life*. United Nations.

United Nations General Assembly. (1991). *Strengthening of the Coordination of Humanitarian Emergency Assistance of the United Nations (A/RES/46/182)*. United Nations.

United Nations Human Rights Council. (2024). *Report of the Special Rapporteur on the Right to Food (A/HRC/55/50)*.

International Court of Justice. (2024). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 26 January 2024 on Request for the Indication of Provisional Measures*.

United Nations Human Rights Council. (2024). *Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Palestinian Territories Occupied Since 1967 (A/HRC/55/73)*.

International Court of Justice. (2024). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 28 March 2024 on Additional Provisional Measures*.